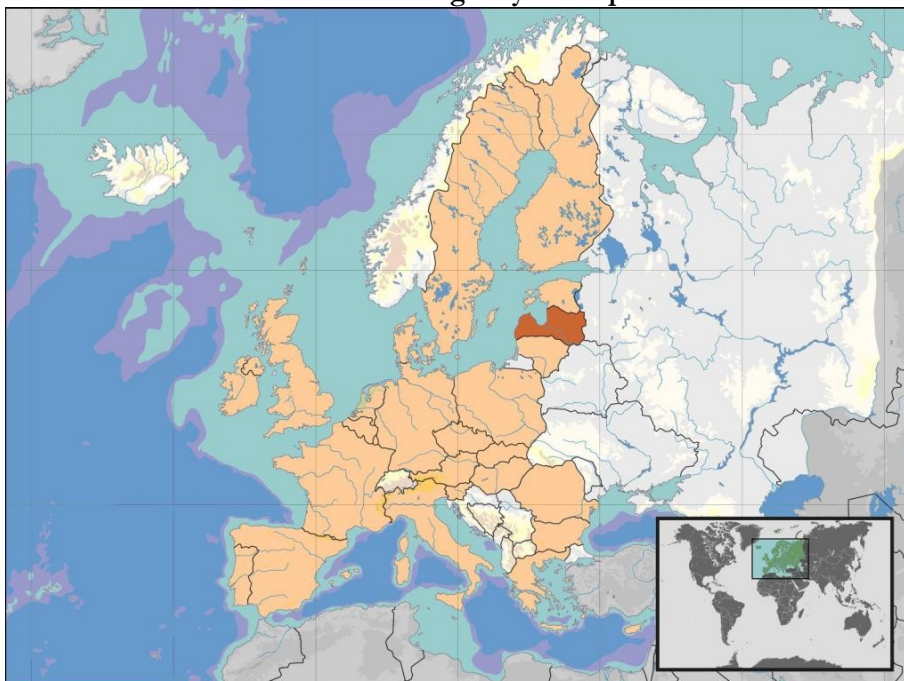

LETTORSZÁG NEMZETISÉGI SZERKEZETÉNEK ÁTALAKULÁSA A XIX-XX. SZÁZADBAN ÉS NAPJAINKBAN

NÉMETH ÁDÁM

1. BEVEZETÉS

Az etnikai földrajz a társadalomföldrajz részeként a „világ, egyes országok, régiók etnikumainak (múltbeli és jelenbeli) térbeli eloszlásának sajátosságait (etnikai határaikat, dinamikáját, népességszámát, stb.) kutatja. Szoros a kapcsolata a történeti földrajzzal és az etnikai demográfiával.” (TRJOSNYIKOV, A. F. 1988). Mivel a szovjet geográfia - az állam multietnikus jellegéből kifolyólag - mindig is kiemelt figyelmet fordított a nemzetiségi kutatásokra, nem meglepő, hogy a mindmáig legkiérleltebbnek tartott definíció is a Szovjetunióból származik (Kocsis K. 2002).

1. ábra. Lettország helye Európában

Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Lettország>

A 2,3 millió lakosú, 64 589 km² területű Lettország 1991-ig ehhez a soknemzetiségű Szovjetunióhoz tartozott. A függetlenség elnyerése után e kis államnak azonban a gazdasági válságon túl komoly etnikai problémákkal is meg kellett, meg kell küzdenie, hiszen még napjainkban is kb. 41%-ra tehető az országban élő kisebbségek aránya. Állampolgársági kérdés; vitatott nyelvtörvény; történelmi igazságtétel vagy túlzásba vitt nacionalizmus; feszültség vagy megbékélés – Lettország nemzeti nehézségei 2008-ban ilyen problémacsoportok köré rendezhetők.

2. Lettország történelme

2.1. A kezdetektől az első világháborúig

A Balti-térség – sajátos geopolitikai helyzete miatt – Európa egyik legklasszikusabb ütközőzónája. A mindenkori nagyhatalmak érintkezési és súrlódási felületén élő apró népek (észtek, lettek, litvánok, poroszok) számára sohasem volt könnyű az élet, kaotikus történelmük kezdetektől fogva az életben maradásról, a szüntelen harcról szólt.

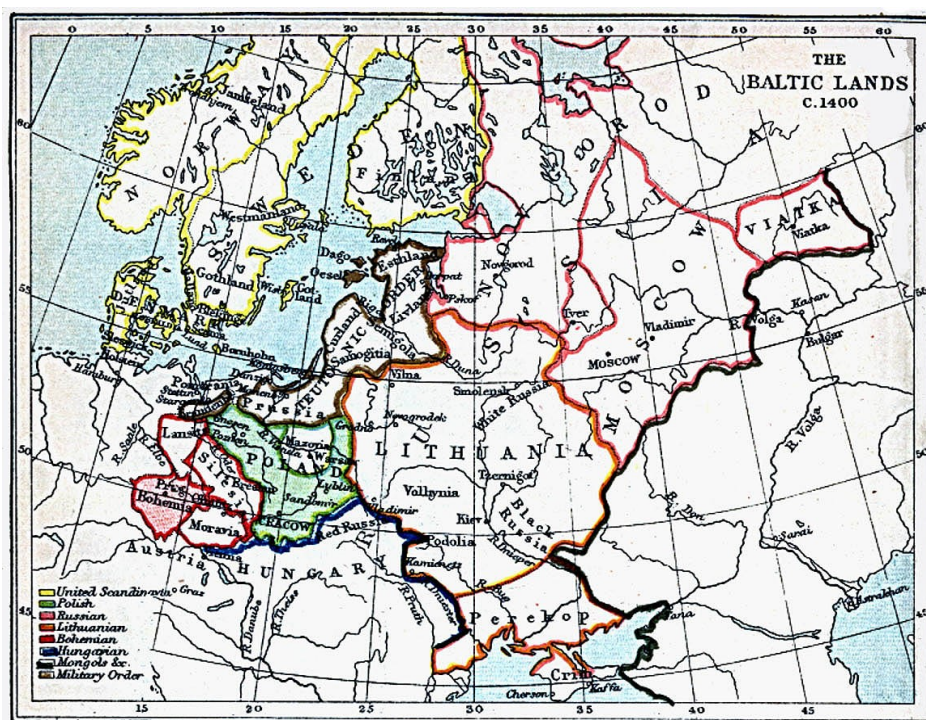
Az első finnugorok (köztük az észtek) a Kr. előtti III. évezredben jelentek meg a kelet-balti térségben, őket – néhány száz év elteltével – a litván, lett és porosz népek ősei követték. A középkorban „Livóniának” nevezett terület nyelvhátára ezután hosszú ideig a Daugava folyó mentén húzódott (PROBÁLD F. 2002). (Maga a kifejezés a finnekkel rokon lív népcsoportra utalt, akik a Kr. utáni első évszázadokban érkeztek északról. Utódaik napjainkban az ország talán legszínesebb, ám drasztikusan lecsökkent létszámú kisebbségét alkotják, számuk alig néhány százra tehető.) (KAPRONCZAY K. 1991)

Bár a vikingek és különböző germán népek a kora középkor folyamán számtalanszor feldúlták e területet, a lett történetírás az idegen hódítás kezdetét 1201-ben jelöli meg. Ekkor alapították ugyanis német hittérítők Riga városát, melyet hosszan elhúzódó keresztes hadjárat követett az „Európa utolsó pogányainak” nevezett balti népek megtérítésére. (Valójában a legfőbb szempont a fokozatosan német befolyás alá kerülő – és a Hanza-szövetségbe tagozódó – tengerparti kereskedővárosok feletti korlátlan uralom megszerzése volt.)

A lettek szívós ellenállását végül az 1300-as évek közepén megjelenő *Német Lovagrend* törte meg, akik – miután megvásárolták a dánoktól Esztóniát – egy államban egyesítették a mai Észt- és Lettország területét Riga központtal (2. ábra). A XVI. századra jól működő mezőgazdaság és virág-

zó tengeri kereskedelem jött létre, ám ezzel párhuzamosan elkezdődött az ország sajátos társadalmi-etnikai arculatának kialakulása is. Míg a gyorsan gyarapodó városok – viszonylag magas életszínvonalon élő – polgárai, valamint a vidéki földbirtokok urai a lakosság 7-8%-át jelentő (PABRIKS, A. 2003) németek voltak, addig a szegény falvak lakosságát továbbra is döntő többségében az „őshonos” lettek és lívek alkották (KAPRONCZAY K. 1991).

2. ábra. A Német Lovagrend (=Theutonic) állama (1400)

Forrás: http://www.reisenett.no/map_collection/historical/baltics.html

Miután Hohenzollern Albert 1525-ben feloszlatta a Lovagrendet, áttért a lutheránus hitre és magát porosz hercegnek nevezve világi államot hozott létre, a belpolitikai élet instabillá vált, és ezt a szomszéd nagyhatalmak ki is használták. A konfliktus (1558-1629) során előbb az oroszok (IV. /Rettegett/ Iván), majd a lengyelek (Báthori István), végül a svédek (II. Gusztáv Adolf) kezébe került Livónia. A *svéd* uralom évtizedei páratlan gazdasági fellendülést és gyökeres társadalmi átalakulást jelentettek. Állami kézbe kerültek pl. a nagybirtokok, de megszüntették a földesúri ítélőszéket és a röghöz kötöttséget is (javítva ezzel a parasztság életkörülményeit), valamint bevezették a kötelező elemi iskolai oktatást - a lett nyelv prioritásával! A protestantizmus igazi virágkora volt ez, megtörtént az első Biblia-fordítás, és a hivatali életben is egyre általánosabbá vált a lett nyelv használata

(KAPRONCZAY K. 1991). A svéd fennhatóság idejére tehető a zsidóság megjelenése a Baltikumban. Az első – orosz, ukrán és lengyel területekről érkező – izraelita közösség Piltene városában jött létre 1570-ben. A pogromok elől menekülő zsidóság a következő évszázadokban is biztonságra lelt Lettországra, létszámuk a XVIII. század végére már megközelítette a 100 000 főt (PABRIKS, A. 2003). Fontos megemlíteni, hogy a svéd fennhatóság soha nem terjedt ki Latgale-ra (a mai Kelet-Lettországra), amely így egészen 1795-ig a Lengyelországhoz tartozó Litvánia része maradt. Ez az évszázados különállás – mialatt kialakult egyfajta sajátos, „lettgalleni” identitás – számos egyéb jellegzetességet is kölcsönzött az oroszok, lengyelek, zsidók és lettek által már a XVIII. században keverve lakott tartománynak.

Az „északi háborúban” (1700-1721) elszenvedett svéd vereség nem csupán a nagyhatalommá váló *Orosz Birodalom* katonai erőfölényének volt köszönhető, hanem a belső érdekellentéteknek is. Mindvégig Nagy Péter cárt támogatta ugyanis a német nemesség és városi polgárság, akik a győzelmet követően abszolút vezető szerephez jutottak a gyorsan fejlődő régió gazdasági életében. Az új főváros, Pétervár közelsége (3. ábra), valamint az orosz haderő élelmiszer-ellátása sokat lendített a terület mezőgazdaságán és iparán. A XVIII. század iparosítási hulláma (először textil- és faipar, később kohóipar és fémfeldolgozás) robbanásszerű urbanizációval járt, mely a városok nemzetiségi összetételét is gyökeresen megváltoztatta: a manufaktúrák, gyárak hatalmas létszámú, olcsó munkerejét elsősorban elszegényedett lett parasztok alkották (KAPRONCZAY K. 1991).

3. ábra. A cári Oroszország részeként (1809)

Forrás: http://www.reisenett.no/map_collection/historical/baltics.html

A XIX. századot szokás Európában a népek öntudatra ébredésének időszakaként definiálni, és ez Lettországban sem volt másként. A nemzeti mozgalom bástyájává a fokozatosan megerősödött lett polgárság vált, amely igazságtalannak érezte, hogy saját hazájukban kettős elnyomást szenvednek: a politikai hatalom a nyílt russzifikálási programot hirdető cári Oroszországhoz volt, a gazdaság irányítása pedig a németek kezében összpontosult. 1900-ban pl. Riga jelentősebb vállalkozásainak több, mint 80%-a állt német tulajdonban (KIRBY, D. 1995), így ők bonyolították le a – dinamikusan fejlődő, népességét 1867 és 1897 között megduplázó – főváros szinte teljes kereskedelmi forgalmát (PABRIKS, A. - PURS, A. 2002). Az egyre radikálisabbá váló – autonómiát, ill. önálló lett államot követelő – nemzeti mozgalmaknak az orosz cár 1881-ben parancsolt megálljt, és keménykezű politikával – újságok betiltásával, cenzúra bevezetésével, koncepciók perekkkel – akarta térde kényszeríteni azokat. A német eltörlésével az orosz nyilvánította az egyetlen hivatalos nyelvvé, melynek használatát kötelezővé tette az iskolákban és közhivatalokban egyaránt.

Az ország nemzetiségi képe is sokat változott az 1800-as évek során. Mindenképp kiemelendő a „lett falu” és a „német-zsidó többségű város” évszázados szembenállásának elhalványulása, köszönhetően az ipari centrumokra „zúduló” lett munkástömegnek. Riga, mely a középkor óta a Bal-

4. ábra. Lettország történelmi régiói

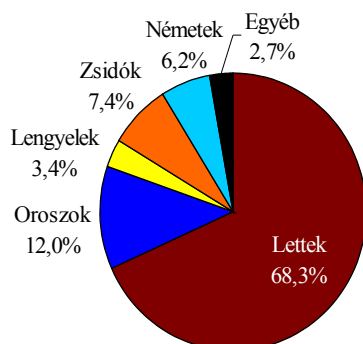

Forrás: http://www.li.lv/images_new/images/lv_novadu_karte.jpg

tikum egyik „legnémetebb” városa volt, 1867-re csaknem 25 000 (23,6%), 1897-re pedig már 106 000 lettnek (41,6%) adott otthont (RAUCH, G. v. - MISIUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994). A mai államterület egészét vizsgálva pedig megállapítható, hogy a lett anyanyelvűek aránya 1897-ben, a legelső hivatalos népesség-összeírásakor mindössze 68%-ot tett ki (IWASKIŪ, W. R. 1995). A 120 000-es németiséghez és 143 000-es zsidósághoz a központi hatalom által betelepített orosz anyanyelvűek hamarosan „felzárkóztak”, sőt a XIX. század végére már a legnagyobb számú kisebbséggé váltak (12% = 230 000 fő). Bár többségük az igencsak elmaradott (és ekkor még közigazgatásilag külön kormányzott) Latgale tartományban élt (4. ábra), a bizalminak tekintett állások esetében minden településen nyilvánvaló volt a túlreprezentáltságuk. Oroszok alkották a haderő 70-80%-át és ők töltötték be az adminisztratív jellegű állások 30-45%-át. Az ország összes város lakójának 32%-át (!) kitevő zsidóságnak az oroszokkal ellentétben nem volt etnikai törzsterülete, valamennyi városban nagyjából hasonló mértékben képviseltették magukat. Legmagasabb arányt mégis – a részben litvánok és lívek által is lakott – Kurzöldön (Kurzeme) sikerült elérniük, ahol a XIX. század végére már a teljes lakosság 8,2%-át alkották. A kis- és középvárosokban esetenként nemcsak a relatív, hanem az abszolút többséget is megszerezték: 1897-re ők tették ki pl. Tukums, Bauska, Jaunjelgava városok

lakosságának több, mint 50%-át. A lengyel etnikum, melynek jelenléte az 1560-as évektől bizonyított Latgale-ban, 3,4%-os részesedéssel a negyedik legjelentősebb nemzetiséggé vált (PABRISK, A. 2003).

5. ábra. Lettország nemzetiségi összetétele 1897-ben

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

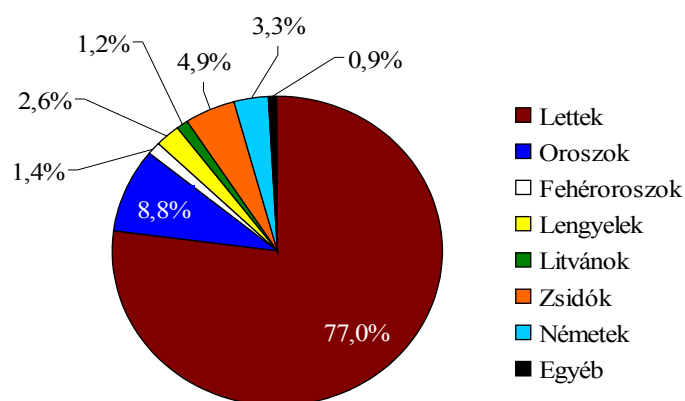
2.2. Háború és függetlenség (1914-1939)

Az első világháború kirobbanásával szinte azonnal lángba borult az egész Baltikum, így a feszült belpolitikai viszonyokkal terhelt Lettország is. Mint a történelem folyamán oly sokszor, ezúttal is itt csapott össze Európa aktuális keleti, ill. nyugati nagyhatalma. A háború első éveiben hol a németek, hol az oroszok törtek előre vagy vonultak vissza, egészen a lettek 1919-es – észt és német alakulatok által is támogatott – hadműveletéig, amely végül döntőnek bizonyult. „A világháborúban kivérzett és a forradalmak zűrzavarába hullt Németország és Oroszország” közt váratlanul kinyíló hatalmi rést azonnal kihasználták a baltiak, és komoly diplomáciai bravúrral be is tették oda a lábukat (BOJTÁR E. 1989). A balti országok önállóságát kezdetektől támogatta az antant, amely ütközőzónát akart létrehozni a Szovjetunió nyugati határán, de a bolsevik hatalom sem kívánta tovább húzni a világháborút (LJUBA S. 1993). 1920-ra a világ összes állama elismerte a független Észt-, Lett- és Litván Köztársaság törvényes létezését.

A hivatalosan 1920. augusztus 11-én megalakult, 65 000 km² területű, 1,9 millió lakosú (74% lett, 10,6% orosz, 15,4% lengyel, német, fehérorosz, zsidó, stb.) Lettország igencsak nehezen birkózott meg az államszervezés bonyolult feladatával. A '20-as, '30-as évek rendkívül zűrzavaros politikai élete kérészerű kormányok erőtlen szárnypróbálgatásaival, egy szélsőjobboldali puccskísérettel (1927), egy nemzetközi visszhangot keltő szovjet kémbotránnyal, majd a kommunista párt betiltásával (1933) jellemezhető. A gazdaság is a hanyatlás jeleit mutatta: visszaesett a termelés, nőtt a munkanélküliségi ráta, drasztikusan lecsökkent a lakosság életszínvonala. Súlyos terhet rótt a lakosságra az újjáépítési kényszer is, hiszen előről kellett kezdeni mindent: Rigában pl. egyetlen gyáregység sem vészelte át a háborút (PABRIKS, A. – PURS, A. 2002). Az 1933. évi alkotmánymódosítás vetett véget e kaotikus időszaknak, és bár az ország – a marxista történetírás szerint – „fasiszta, fél-diktatórikus” állapotba került (Ulmanis köztársasági elnök jogköre jelentősen kibővült), valójában csak így lehetett megteremteni a hatékony kormányzás lehetőségét (KAPRONCZAY K. 1991). Érdemes kitérni az újonnan visszacsatolt, 567 000 lakossal rendelkező Latgale problémájára is. E keleti tartományt a „klasszikusan” lett territóriumtól nemcsak rendkívül színes etnikai arculata és sajátos „lettgalleni” identitása különböztette meg, hanem többségében katolikus vallása is, melyet még a lengyel-litván időkből örökölt; továbbá az a 350 évet felölelő fejlődési pálya, amit a balti tartományoktól különválasztva írt le 1561-től 1917-ig (RAUCH, G. v. - MISIUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994).

Mivel a frontvonal 1917-ig kettészelte az országot, a világháború helyrehozhatatlan demográfiai krízishez vezetett Lettországban. A történelmi országrészek közül Latgale: 4, Kurzeme: 16, Vidzeme: 18, Zemgale: 30%-át veszítette el korábbi népességének. Mialatt a 10 éven aluli gyermekek száma 535 000-ről 250 000-re, a 20 és 40 év közöttiek száma pedig 780 000-ről 383 000-re csökkent, aránytalanul vált a társadalom nemek szerinti megoszlása is. (1897-ben 37 515-el; 1920-ban 152 277-el több nő élt, mint férfi.) (PABRIKS, A. – PURS, A. 2002). A második népszámlálásra a két világháború között, 1935-ben került sor. A függetlenség kikiáltása óta eltelt 15 év az ország összlakosságát tekintve alig hozott változást (1 905 936 fő), az etnikai arányok azonban csekély mértékben ugyan, de változtak. Míg a lettek aránya 74%-ról – a történelmi csúcsot jelentő – 77%-ra emelkedett, az oroszoké 10,6%-ról 8,8%-ra csökkent. Ez nagyjából 34 000 orosz anyanyelvű lakos kivándorlását jelentette, ami egyfelől az általános szovjetellenes légkörrel, ill. az orosz hivatalnokréteg feleslegessé válásával, másfelől a latgalei „lettesítési” törekvésekkel magyarázható. Az ország jelentősebb etnikumai még az emigráció miatt 93 000 főre apadó (4,9%) zsidóság, valamint a 62 000-re csökkenő (3,3%) németség voltak. Az állam délkeleti vidékén továbbra jelentős számban éltek lengyelek (2,6%), de – az oroszokhoz hasonlóan betelepített, majd részben kivándorolt – beloruszok aránya is számottevőnek mondható (1,4%) (IWASKIWI, W. R. 1995). Az etnikailag hagyományosan heterogénebb főváros 1935-ben az össznépesség valamivel több, mint egynegyedét tömörítette; lakosságnak pedig már 63%-a volt lett nemzetiségű.

6. ábra. Lettország Lettország nemzetiségi összetétele 1935-ben

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

A két világháború közötti Lettország gazdasági élete jelentékeny átrendeződésen ment át. Míg 1925-ben a 300-nál több embert foglalkoztató cégtulajdonosok között egyetlen lett sem volt, addig - a nemzeti protekcionista politika eredményeként - a harmincas évek második felében már az alap-tőke mintegy 25%-ával ők rendelkeztek. Mivel az első világháborút kísérő emigrációs hullám a lett-országi németeket érintette legérzékenyebben (lélekszámuk felére csökkent), a korábban szinte monopóliumhelyzetet élvező kereskedők elvesztették vezető szerepüket a balti térség gazdasági struktúrájában. Helyüket az erősen túlreprezentált zsidóság és a lassan „feléledő” lett kereskedők vették át. A parlamenti összetétel ennél sokkal kiegyensúlyozottabb képet mutatott: amennyire lehetett, törekedtek az etnikumok – tényleges lakosságszámot tükröző – arányos képviselésére (1. táblázat).

1. táblázat: A lakosság, a kereskedelmi szektor és a parlament összetétele nemzetiség szerint (1935, %)

	Lettország lakosságának etnikai megoszlása	Kereskedelem		Parlament összetétele
		1930	1936	
Lettek	77	41	48	83
Németek	3	11	8	6
Zsidók	5	38	37	3
Oroszok	8	3	2	6
Egyéb	7	7	5	2

Forrás: GRAUDINŠ, M. (1992) nyomán szerk. NÉMETH Á.

2.3. A második világháború (1939-1945)

A történelem – úgy tűnik – valóban ismétli önmagát: a két nagy fogaskerek közt morzsolódó lett nemzet a '30-as évek végén megint csak önhibáján kívül és akarata ellenére sodródott az újabb világégés felé. „Lettországra a második világháború kitörését megelőző hónapokban erőteljes német és szovjet nyomás nehezedett, hiszen Berlin a német kisebbség, Moszkva a szovjetellenes politika miatt interveniált.” Miután a lett kormány csak vonakodva, esetenként egyáltalán nem teljesítette Sztálin követeléseit (szovjet egységek beengedése, támaszpontok létesítése), 1940 nyarán a Szovjetunió előbb megszállta, majd - *Lett Szovjet Köztársaság* néven - a birodalomhoz csatolta az országot. Hitler nem avatkozott be, hiszen az időközben (1939) megkötött Molotov-Ribbentrop-paktum titkos záradéka a Szovjetunió érdekszférájába rendelte a balti államokat (KAPRONCZAY K. 1991).

A második világháború újjárajzolta Lettország nemzetiségi térképét. Lezárult egyrészt a németiség Baltikumban töltött 700 éves korszaka, hiszen – Hitler parancsára – előbb 52 000 német hagyta el az országot (1940-41-ben), majd a háborús évek alatt a „maradék” 10 000 is elmenekült. Ugyanezen évben a szovjet megszállók 28 370 (STRODS 1992) (más adatok szerint mintegy 35 000 – RAUCH, G. V. - MISIUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994) lett állampolgárt gyilkoltak meg, börtönöztek be, vagy deportáltak Szibériába, „lefejezve” egyúttal Lettország komplett politikai, szellemi elitjét is. Nem meglepő tehát, hogy 1941-ben sokan felszabadítóként köszöntötték a bevonuló német hadsereget. A lettek fő célja országuk részleges függetlenségének megtartása, a Vörös Hadsereg elleni harc volt – akár a németekkel való kollaboráció árán is – így 1943-ra beleegyeztek a német mozgósítás feltétel nélküli támogatásába. A náci megszállás idején kb. 150 000 főt toboroztak vagy soroztak

be, ill. két, összesen 30 000 fős Waffen-SS hadosztályt állítottak ki a keleti határ megvédésére. A háború után összeült nürnbergi törvényszék és az amerikai Menekültügyi Bizottság azonban a baltikumi SS-alakulatokat nem tekintette (tekinti) háborús bűnösnek, mivel szakértőik szerint „emberiség elleni bűntettek nem követtek el”, Németország oldalán ugyan, de a kommunizmus ellen harcoltak (LAGZI G. 2006). A háború során becslések szerint összesen 240 000 balti-, köztük 70-80 000 lett-zsidó lelte halálát, az ország izraelita közössége szinte teljesen eltűnt (IWASKIW, W. R. 1995).

A lett haderő végül nem tudta megállítani a szovjet inváziót, 50 000-en a harcmezőn estek el vagy sérültek meg, 80 000-en pedig orosz hadifogságba kerültek (KING, G. J. 1965, EKMANIS, R. 1978, MYLLYNIEMI, S. 1973). Az etnikai szerkezet további torzulását okozta a koncentrációs táborokban meggyilkolt (vagy Németországba deportált) 60 000 (EKMANIS, R. 1978), ill. a pusztítások elől külföldre menekülő 200 000 lett hiánya is. Komoly érvágás volt ez, mivel ekkor disszidált a lett „szürkeállomány” zöme: mintegy 2000 gimnáziumi és 197 egyetemi tanár, az ország orvosainak, mérnökeinek fele (KREICBERGS, H. - KRASINS, J. 1989)!

2.4. A Szovjetunió részeként

2.4.1. A sztálini éra (1944 – 1953)

Miután a Szovjetunió 1944-ben ismét bekebelezte a Baltikumot, megismétlődtek a '19-es és '41-es események: balti források szerint csak ebben az évben több, mint 150 000 lettet végeztek ki, vagy hurcoltak munkatáborba (E. BUCHHOFER 1999). Napvilágot láttak azonban más becslések is, Romsics Ignác pl. az áldozatok számát – orosz szerzőre hivatkozva – ennek kb. felére teszi (PROBÁLD F. 2002). A második világháború Lettországban nem ért véget '45-ben, az alig 5 000 tagból álló Lett Kommunista Párt rémuralmát hosszan elhúzódó gerillaháború kísérte. Az 1949-ben felszámolt ellenállásra orosz oldalról immár „negyedik alkalommal” volt ugyanaz a válasz: mintegy 43 000 embert - köztük 10 590 gyermekkorút - deportáltak Szibériába (IWASKIW, W. R. 1995). (Kis létszámú, rosszul felszerelt, marginális csapatok még ezután is harcoltak; az utolsó gerilla-alakulatot végül 1965-ben fegyverezték le.) 1945 után kezdték összeállítani az ún. „kuláklisztákat” is, amelyek alapján 1949-ig Lettország parasztgazdáinak csaknem egytizedét hurcolták el Kazahsztánba vagy Szibériába. A „kulák” definíciója nem volt pontosan meghatározva (az egyik kategória szerint pl. „akinek birtokában bármifajta komolyabb gép volt”), sőt a fiatalabb korosztályt visszamenőleg, már megszületése előtt kuláknak minősítették (RAUCH, G. v. - MISUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994).

2. táblázat: A kommunizmus áldozatainak száma Lettországban (1940-1985)

	Deportáltak száma	Letartóztatottak vagy kivégzettek száma	Összesen	Százalék
1940-1941	20 700	7 670	28 370	14,8
1945-1953	119 000	41 762	160 762	83,8
1954-1985	-	2 541	2 541	1,3

Forrás: STRODS, H. (1992) szerint szerk. NÉMETH Á.

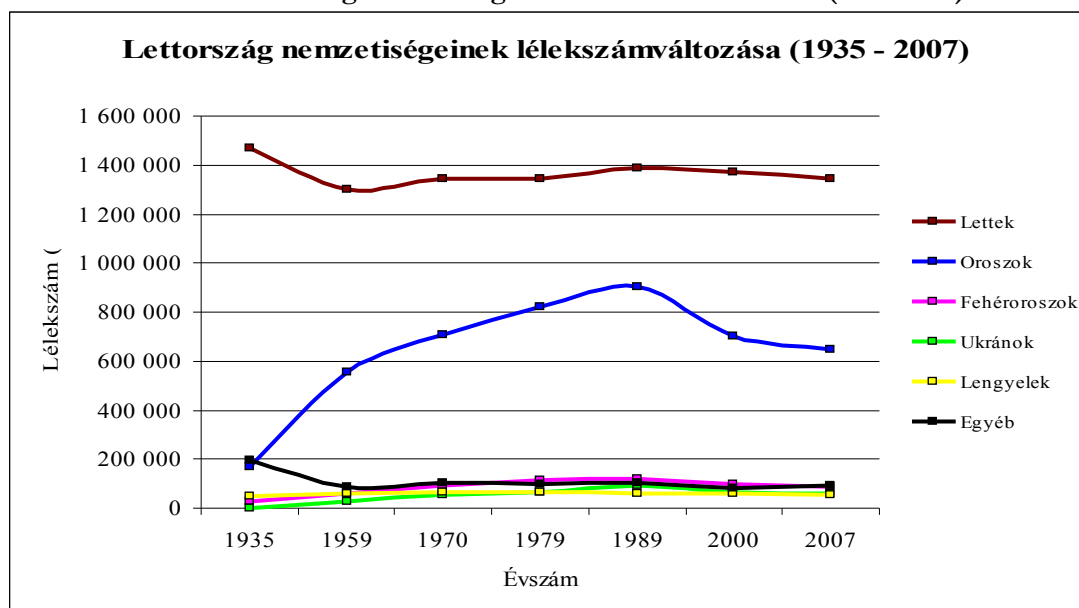
A sztálini érában ugyanazon mechanizmusok érvényesültek, mint a többi kelet-közép-európai ország esetében: államosították az összes ipari és kereskedelmi létesítményt, kollektivizálták a teljes mezőgazdaságot. Betiltottak valamennyi „ellenzéki” nyomdát és könyvkiadót, cenzúrához kötötték a heti- és napilapok megjelenését, korlátozták a vallásgyakorlást és újraírták a történelemkönyveket. Miután az oroszot emelték az ország egyetlen hivatalos nyelvénév, elkezdődött az utcák, terek neveinek - szovjet hősookról történő - szisztematikus megváltoztatása. Egy új embertípus, a „szovjet ember” megteremtését hirdették, akiből hiányzanak a burzsoá nacionalista és vallási előítéletek. Ideológiai megfontolásból a nehézipar felfuttatását tűzték ki célul, amihez a Baltikum kétségkívül ideális feltételeket kínált: nagyszámú, képzett munkaerő állt rendelkezésre és viszonylag fejlett volt az infrastruktúra. Az iparosítás nagyban hozzájárult a lakosság katasztrofálisan alacsony életszínvonalának relatíve gyors javulásához. A '40-es évek végén, '50-es évek elején még nem csupán az alapvető fogyasztási cikkekből volt általános hiány, az élelmiszerkészletek is rendre szűknek bizonyultak. (A korszak mindennapjairól sokat elárul pl. a cukor kilójának 250-300 rubeles ára, összehasonlítva egy nagyvárosi tanár havi 350-400 rubeles jövedelmével! – RAUCH, G. v. - MISIUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994). Az '50-es évek második felére sikerült végül a lett gazdaságot talpra állítani, ennek azonban nagy ára volt...

Mivel a II. világháború hatalmas emberveszteségei elsősorban a férfi lakosságot érintették, nem meglepő, hogy az 1959-es népszámlálás soha nem látott torzulást mutatott ki a nemek szerinti megoszlásban. A férfiak e történelmi mélypontot jelentő 43,9%-os részesedési aránya ezt követően csak lépésről-lépésre tudott feljebb kúszni, egészen 1989-ig (46,5%). 1959-ben 1000 férfira összesen 1276, a 35-39 évesek körében pedig 1592 nő jutott! 1992-től mutatható ki ismét csökkenés, de ez már egészen más okokra vezethető vissza: a társadalom lassú előregedését jelzi. (Az időskorúak esetében ugyanis szinte mindig jelentős nőtöbbletről beszélhetünk, ezért az egész társadalomra kivetítve is magasabb lesz a nők aránya.)

Az 1959-es census során 169 100 fővel kevesebb lett anyanyelvű állampolgárt számoltak össze (1935-höz képest) – még annak ellenére is, hogy jelentősen felgyorsult körükben a természetes szaporodás üteme, ill. a háború után elhurcolt hadifoglyok egy része az '50-es évek közepén hazatérhe-

tett. Gözzerővel folyt ezzel szemben a balti térség eloroszosodása: számuk Lettországban a világháborút követő 14 év során csaknem három és félszeresére nőtt (Évente átlagosan 24 000, összesen 338 000 fővel!) (7. ábra)!

7. ábra. Lettország nemzetiségeinek lélekszámváltozása (1935-2007)

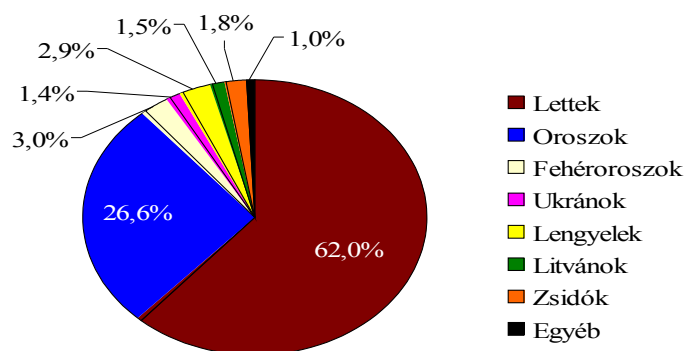
Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

Tény, hogy a balti államok vonzó célpontot jelentettek a magasabb bérekre, biztosabb megélhetésre vágyó oroszok számára, ám – mivel Moszkva stratégiai fontosságúnak tartotta a „forrongó” balti térség stabilizálását – ez esetben talán helyesebb tudatos „russzifikálásról”, mint spontán „eloroszosodásról” beszélni. (A Kommunista Párt hierarchiája is ezt a szándékot szimbolizálta: az első titkár és a miniszterelnök tartozott csak a törzsnemzetiséghez, a másodtitkár és a miniszterelnök-helyettes már orosz nemzetiségű volt.) Az erőltetett nehézipari fejlesztések hatalmas munkaerőhiányt teremtettek Lettország városaiban, amelyet Moszkva más tagköztársaságokból kívánt pótolni. A megoldást végül 1950 és ’60 között 640 000 szlávajkú letelepítése jelentette, akik közül – bár többségük hamarosan ismét elhagyta Lettországot – 180 000-en a végleges letelepedést választották (3. táblázat). Az ország ipari munkásainak 45%-a már ’48-ban sem a lett nemzethez tartozott, és ez az arány 1950 után csak tovább romlott (DREIFELDS, J. 1980).

A félmillió orosz etnikum mellett egyre markánsabbá vált a fehéroroszek (62 000 fő), ukránok (29 000 fő) és lengyelek (60 000 fő) jelenléte is, akiknek összesített aránya a második világháború után csaknem megduplázódott (4%-ról 7,3%-ra) (8. ábra). A szocialista időszak e legelső és leg-

nagyobb tömegeket érintő bevándorlási hulláma elsősorban a fővárosba, ill. a regionális ipari központokba irányult. Ezt bizonyítja pl. Riga etnikai arculatának gyökeres átalakulása is: az akkor 373 573 lakossal rendelkező városban a lettek (44,5%-os részesedéssel) már relatív kisebbségbe szorultak!

8. ábra. Lettország nemzetiségi összetétele 1959-ben

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

A 3. táblázatból kiderül: az igen jelentős migrációs pozitívumot a hihetetlen mértékű bevándorlás és az úgyszintén tömeges kivándorlás különbözete adja. 1950-től napjainkig több, mint 2,2 millióan költöztek Lettországba és csaknem 1,9 millióan hagyták el az államot. Irdatlanul nagy számok ezek, különösen, ha figyelembe vesszük: e kis köztársaság összlakosság száma 1989-ben (maximuma idején) is csak alig volt több 2,6 millió főnél. A különös jelenség magyarázata, hogy „mind a bevándorlók, mind a kivándorlók nagy részét a »hosszú rubelekre«, a könnyű pénzkeresetre vadászó, az egész Szovjetuniót bejáró, fiatal orosz vendégmunkások tették ki” (RAUCH, G. v. - MISIUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994).

3. táblázat: migrációs folyamatok Lettországban (1951-2006)

	Bevándorlás		Kivándorlás		Vándorlási különbözet	
	Összes	Éves átlag	Összes	Éves átlag	Összes	Éves átlag
1951-1960	639 880	63 988	459 832	45 983	180 048	18 005
1961-1970	476 934	47 693	335 872	33 587	141 062	14 106
1971-1980	548 643	54 864	428 235	42 823	120 408	12 041
1981-1990	506 576	50 658	423 953	42 395	82 623	8 263
1991-1995	30 842	6 168	168 230	33 646	-137 388	-27 478
1996-2000	12 223	2 445	47 064	9 413	-34 841	-6 968
2001-2006	10 587	1 557	22 520	3 454	-11 933	-1 897
Összesen	2 225 685		1 885 706		339 979	
Átlag	317 955		269 387		48 568	

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

2.4.2. Az államszocializmus „fénykora” (1954 – 1985)

Sztálin halála (1953) után, már valamelyest szabadabb légkörben kezdett tevékenykedni az Eduards Berklāvs vezette „nemzeti kommunista” csoport, amely reformintézkedésével eltávolodott a szigorúan meghatározott szovjet tervgazdálkodástól – kivívva ezzel a központi pártvezetés haragját. Miután 1959-ben Hruscsov „megtisztította” a Lett Kommunista Párt vezetését, a megtorlás időszaka kezdődött: az 1960-as években sehol máshol Európában nem volt példa – még Észtországban és Litvániában sem – olyan kemény elnyomásra, amellyel Lettországnak kellett szembenéznie. Moszkva a nemzeti kultúra teljes elnyomásával, az önrendelkezés minimalizálásával állt ismét boszszút a „rebellis baltiakon” (IWASKIŪ, W. R. 1995).

Bár a szovjet pártvezetés mindvégig „rövid pórázon tartotta” a letteket, e precedensértékű szigor az 1970-es évekre valamelyest enyhült. Ellentmondásos időszak vette kezdetét, ahol a kulturális hatóságok ténykedése, a cenzúra beavatkozása nélkülözött mindenféle logikát vagy következetességet. Így fordulhatott elő, hogy míg Vilniusban (Litvánia) pl. betiltották „az amerikai fiatalok életidegen, esztétikátlan, züllött táncát”, a twistet, Lettországban pedig soha nem látott propaganda-hadjárat indult az orosz nyelv felsőbbrendűségéről a lettel szemben, addig engedélyezték a – gyakran erősen nacionalista hangvételű, többszázézes közönséget vonzó – zenei fesztiválok megrendezését (RAUCH, G. v. - MISIUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994).

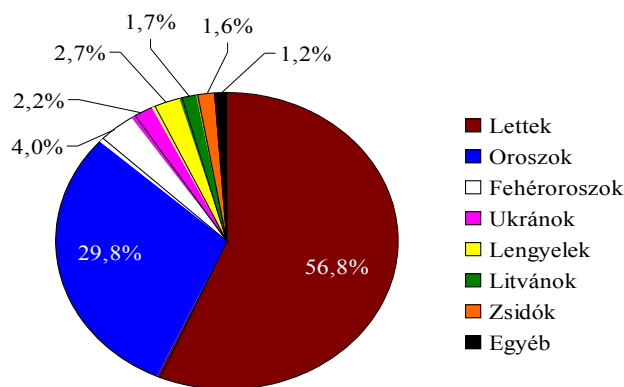
Míndeközben Észt- és Lettország – az egy főre jutó nemzeti jövedelem terén – messze lekörözte a többi tagköztársaságot: előbbi 44, utóbbi 42%-al haladta meg a szovjet átlagot (1968). A '70-es évekre Lettország az egész Szovjetunió egyik legfontosabb ipari körzetévé vált: a telefonkészülékek 50, a rádiók 25, a trolik 22, a vagonok 29, a mosógépek 12%-át e kicsiny balti állam állította elő

(VIKSNINS, G. J. 1986)! E monumentális ipari fejlődés egyrészt jelentősen megváltoztatta a társadalom foglalkoztatási szerkezetét (1935-ben a lakosoknak csupán 17%-a, 1972-ben már 42%-a dolgozott a szekunder szektorban), másrészt hihetetlen volumenű belföldi és nemzetközi migrációval járt. 1960 és 1990 között több, mint másfél millió szláv munkás érkezett rövidebb-hosszabb időre Lettországba, és bár többségük néhány éven belül visszatért a Szovjetunió többi tagköztársaságába, 348 000-en tartósan letelepedtek a balti államban (*3. táblázat*). Mivel a balti munkalehetőségek Leningrádban, Moszkvában és Közép-Oroszországban rendszerint jóval nagyobb hírverést kaptak, mint a helyszínen, a szándékos russzifikálás gyanúja továbbra is megalapozottnak tűnt. Az eredmény önmagáért beszél: néhány évtized alatt Lettország legtöbb városában megduplázódott a szlávajkúak száma (PABRIKS, A. – PURS, A. 2002)! Az ország északnyugati „sarka” szolgált talán a legklasszikusabb példával a bevándorlások urbánus jellegére: míg Ventspils a ’80-as évek végén a második leghomogénebb körzet volt (86% lett, 8% orosz), addig centruma, az azonos nevű ipari központ az egyik legkevertebb lakosságú várossá vált (43% lett, 39% orosz, 6% belorusz, 6% ukrán, 6% egyéb).

Lettország népessége 1960 és ’89 között összesen 564 642 fővel gyarapodott, amelynek két összetevője a teljes növekmény 61,6%-át jelentő vándorlási különbözet (lásd fent) és a természetes szaporodás (216 581 fő) volt. Az egyes nemzetiségek születési arányszámai között soha nem volt nagy különbség (mindegyik esetében 14-16‰ körül ingadozott az érték), az ezer lakosra jutó halálozások száma azonban jelentős eltérést mutatott. A halálozási ráta ugyanis a jóval idősebb korösszetételű helyi lakosság körében 15‰, míg a betelepülők esetében csupán kb. 8‰ volt – köszönhetően a fiatal vendégmunkások nagy számának.

A ’60-as években ez az eltérés, valamint az átlagosan 14 106 bevándorló évente, tovább hígította az amúgy is heterogén állam etnikai képét. 1970-re a lett anyanyelvű lakosság aránya 56,8%-ra esett vissza (oroszok: 29,8%, beloruszok: 4%, lengyelek: 2,7%, ukránok, 2,2%, litvánok: 1,7%, zsidók: 1,6%, egyéb: 1,2%) (*9. ábra*). A szláv „beözönlés” első számú célpontját továbbra is a főváros jelentette: a lettek aránya – bár számuk az eltelt tíz év során 40 000 fővel nőtt – összességében 40,9%-ra zuhant.

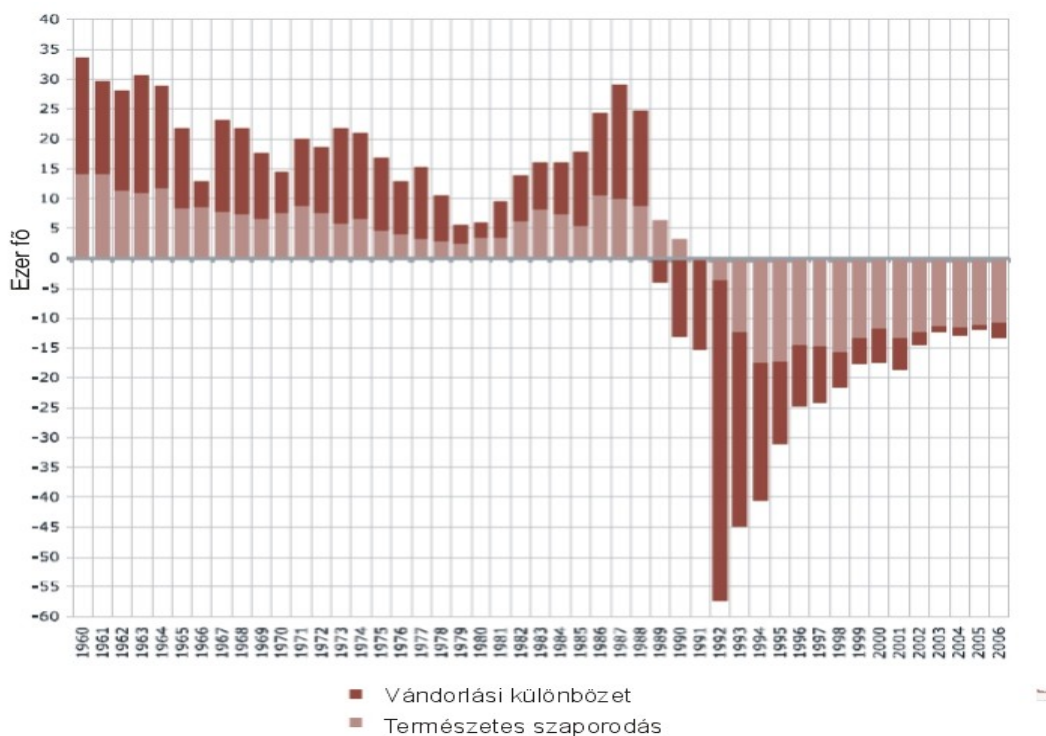
9. ábra. Lettország nemzetiségi összetétele 1970-ben

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

Az orosz bevándorlás mértéke a '70-es évek elején kezdett minden addiginál riasztóbb méreteket ölteni. 1973-74-ben a migrációs különbözet már meghaladta a 15 000 főt, és mialatt a szlávajkúak természetes szaporulata elérte a 4 000-t, a lettek körében ez az érték mindössze 2 000 gyermek/év volt. 1978-tól '81-ig azonban a bevándorlók nettó száma hirtelen leapadt, amely valószínűleg annak a következménye, hogy két évtizeddel korábban az orosz születési arányban zuhánásszerű csökkenés következett be (RAUCH, G. v. - MISIUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994). (10. ábra)

10. ábra. Nemzetközi vándorlási különbözet és természetes szaporodás (1960-2006)

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia

Annak ellenére, hogy a Baltikum továbbra is az egész Szovjetunió egyik leggazdagabb régiója maradt (1985-ben pl. 12-28%-al haladta meg az egy személyre jutó fogyasztás a szovjet átlagot - SCHROEDER, G. E. 1990), egyre többen emelték fel hangjukat nemzeti önrendelkezésük sárba tiprása és hazájuk szisztematikus eloroszosítása miatt. A '70-es évek valamivel „tágabb kulturális mozgásterre” ugyanis az 1980-as évek elejére ismét beszűkült, a Balti-térségben új erőre kaptak az oroszosító törekvések. Ennek hátterében minden bizonnyal az 1979-es népszámlálás keserű valósága állt, mely szerint az oroszok aránya néhány éven belül a lélektanilag fontos 50% alá fog csökkenni a Szovjetunióban. Bár (orosz szemmel nézve) a legrosszabb helyzet Közép-Ázsiában állt elő, Moszkva válaszlépései mindegyik tagköztársaságot egyformán érintették (RAUCH, G. v. - MISIUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994).

A szovjet pártvezetés legfontosabb fegyvere az orosz nyelv prioritása volt, amely az élet minden területén előnyt élvezett a lettel szemben. Mivel az orosz lakosoknak csak kevesebb, mint 20%-a tanulta meg a többségi nyelvet (1979), a letteknek pedig kötelező volt oroszul tanulniuk, a megszálló hatalom elérte célját: hamarosan a lettek 60%-a már kizárólag az oroszot használta a minden-

napi érintkezései során. Moszkva azonban hosszútávon a lett identitás felszámolásáért szállt síkra, és az ügy érdekében bármire hajlandónak látszott. Egy határozat értelmében pl. a gyermekkönyvek kizárólag oroszul, cirill betűkkel jelenhettek meg, az óvodákban pedig kötelezővé tették az orosz nyelvű foglalkozást (legalább a nap egyik felében). Az orosz nyelvoktatással foglalkozó utasítások nemcsak a középiskolai, hanem az egyetemi tantervre is vonatkoztak, sőt az amatőr színjátszó csoportokra is kiterjedtek. Növelték továbbá a szláv nyelvű rádió- és tévéadások amúgy is igen magas (Észtországban pl. '75-'76-ban 74%-os!) műsoridejét. Kényesen ügyeltek az orosz többség fenntartására a rendőrségen belül (61-66%) és a hivatali életben (72%) is. Ezen állások betöltése egyébként is párttagságot igényelt, amelynek bázisa a három balti állam közül Lettországban volt a legvékonyabb (még 1989-ben is csak a lakosság 39%-a volt párttag - Észtországban 50%, Litvániában 71%) (HOYER, S. ET AL. 1993). Az etnikai ellentétek kiéleződéséhez azonban nemcsak a központi pártvezetés járult hozzá, hanem maguk a bevándorlók is érintettek voltak. Az orosz kolónia tagjainak többsége tí. csak átmeneti jelleggel tartózkodott a köztársaságban, így nem tudtak és gyakran nem is akartak beilleszkedni a társadalomba; vendégnek tekintették magukat, és – hatalmuk tudatában – elvárták a „házigazdától”, hogy hozzájuk alkalmazkodjanak. Hatványozottan jelentkezett mindez azokban a keleti megyékben, ahol az oroszok létszáma és aránya felülmúlta a lettekét. Mivel Ludzas, Krāslavas, Daugavpils megyéiben sok településen pl. egyáltalán nem volt lett iskola és helyi újság vagy televízió, itt sokkal gyorsabb volt a lett anyanyelvűek asszimilációja.

Az oroszok és lettek – sokáig igen éles – társadalmi szegregációja először a nagyobb városokban kezdett oldódni a '70-es, '80-as évekre. Ezt a vegyes házasságkötések egyre gyakoribbá válása (25%) mutatja, amely hosszútávon tovább csökkentette a lett anyanyelvűek számát. (A vegyes házasságban született gyermekek közül ugyanis csak 71% vallotta magát később lettnek.) (PABRIKS, A. – PURS, A. 2002)

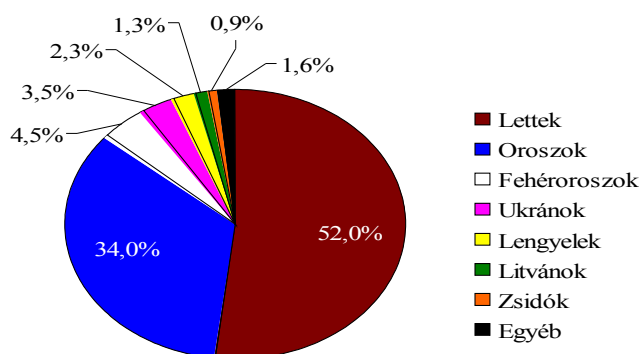
2.4.3. „A vég kezdete” (1986 – 1991)

A '80-as évek végére világossá vált, hogy a Szovjetunió korábbi formájában képtelen tovább működni. „A birodalmat a gazdaság katasztrofális állapota, a hosszú ideje meglévő katonai túlköltés, a szibériai ipari komplexumba ölt és a fejlődő országok megsegítésére elpocsékolott milliárdok, a rekonstrukció hiánya tette tönkre” (RUDL J. 1999). A darabjaira hulló világhatalom elkésett reformintézkedései, a Gorbacsov által véghezvitt glasznoszty és peresztrojka, ismét reményt keltettek az ébredező baltiakban, hogy visszanyerhetik függetlenségüket. A nemzethalál vízióját - mely korábban általánosan elterjedt volt a lettek körében - lassan bizakodás kezdte felváltani. Az első megmozdulások 1986 őszén bontakoztak ki, az azt követő években pedig rendszeressé váltak a „Most vagy soha!” jelszó mögé felsorakozó baltiak tömegtüntetései. Miután 1989. augusztus 23-án (a Molotov-

Ribbentrop-paktum aláírásának 50. évfordulóján) kétmillió ember alkotott élő láncot Tallintól Rigán át Vilniusig, felpörögtek az események. 1988-ban létrehozták a kiválást előkészítő Népfrontot, '89-ben pedig visszaállították a lett nyelv, címer és zászló hivatalos státuszát. Lettország 1990 májusában kiáltotta ki függetlenségét, melyet Moszkva 1991. szeptember 6-án ismert el.

Ilyen felfokozott hangulatban került sor az 1989-es népszámlálásra. Az 1979 óta eltelt időszak a maga 83 000-es vándorlási pozitívumával tovább színesítette a 2 666 567 lakosúvá váló Lettország etnikai palettáját. A lettek elkeseredettsége nem volt alaptalan, hiszen számarányuk saját hazájukban 52%-ra zuhant, miközben a teljes lakosságnak már több, mint harmadát orosz anyanyelvűek alkották (905 000 fő). Sőt, a többi szláv népcsoport összesített aránya is 10% fölé emelkedett: '89-ben 120 000 belorusz és 92 000 ukrán élt az országban. Az asszimiláció és a fokozódó kivándorlás miatt csökkent viszont a lengyelek, a litvánok és a zsidók száma, előbbieket részese 2,5%-ról 2,3%-ra, a litvánoké 1,5%-ról 1,3%-ra, az izraelitáké pedig 1,1%-ról 0,9%-ra (11. ábra).

11. ábra. Lettország nemzetiségi összetétele 1989-ben

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

1989-re az ország hét legnagyobb városában kisebbségbe szorultak a lettek (Jelgava: 49%, Jūrmala: 44%, Ventpils: 43%, Liepāja: 39%, Rēzekne: 38%, Daugavpils: 13%), de legkilátástalanabbnak mégis a főváros helyzete tűnt, ahol az oroszok 48%-ával szemben a lakosságnak már csupán alig több, mint egyharmadát alkották! E ténynek sokak szerint a lélektani hatása volt igazán megrázó a lettek számára, és nem a kisebbségi lét tényleges következménye. Mivel Riga mindig is a Lettországban élő nemzetiségek első számú gyűjtőhelye volt, nem meglepő az az etnikai sokszínűség, amely 1989-re kialakult. Itt koncentrált az oroszok és ukránok 47, a beloruszok 36 és a lengyelek

lek 28%-a, ellentétben a lettekkel, akik közül csak minden negyedik volt a főváros lakója. (A litván volt az egyetlen népcsoport, amely dominánsan vidéken élt, 30%-uk a négy déli körzetben – anyaszülőjük határa közelében – koncentrálódott.)

Az ország megyéinek etnikai összetételét vizsgálva megállapítható, hogy a lettek aránya a rendszerváltást megelőző években sehol sem érte el a 90%-ot! Az államterület etnikai struktúrája érdekes képet festett: a történelmi provinciák közül a nyugati Kurzeme és az északkeleti Vidzeme bizonyult a leghomogénebbnek, itt a lettek többnyire 80%-nál is magasabb arányt képviseltek (pl. Talsu: 89%, Ventspils: 86%, Cēsu: 81%, Valkas: 74%). Legkevertebb lakossággal, ezzel szemben a központi területek, ill. a déli (Zemgale) és délkeleti (Latgale) megyék rendelkeztek, különösen színes populációval bírt Krāslavas (43% lett, 27% orosz, 20% fehérorosz) és Daugavpils (36% lett, 41% orosz, 7% fehérorosz, 11% lengyel) (12. ábra).

12. ábra. Lettország megyéinek nemzetiségi összetétele 1989-ben

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

3. A FÜGGETLEN LETTORSZÁG (1991-TŐL NAPJAINKIG)

Miután a balti államok 1990-ben kinyilvánították függetlenségi szándékukat, népszavazást írtak ki a Szovjetunióból való kiszakadás kérdéséről. 1991 februárjában Litvánia lakosságának 90, Észtország 78, Lettország 74%-a szavazott igennel a szuverenitásra – annak ellenére, hogy saját országukban a litvánok 80, az észtek 60, a lettek pedig csupán 52%-os részesedést könyvelhettek el. E jelentős eltérés az orosz „igenek” feltűnően nagy számával magyarázható, ugyanis több, mint 38%-uk szavazott a függetlenség deklarálása mellett! Rigában pl. az urnához járulók 60%-a, Daugavpilsben – ahol a lettek aránya mindössze 13% volt – 51%-a voksolt a Szovjetunióból való kiválásra (URDZE, A. 1991). Ez annak fényében még meglepőbb, hogy 1989-ben – egy közvélemény-kutatás szerint – az oroszoknak mindössze 9%-a (bár a letteknek is csak 55%-a) támogatta a szuverén Lettország megteremtésének gondolatát (PABRIKS, A. 2003). A változást eredményezhette egyrészt az ingatag politikai légkör (az instabilitás mindig a „nyeresre álló”, többségi oldal számára hoz szavazatokat), másrészt az oroszok egy részének a szocializmusból való kiábrándultsága is. Más vélemény szerint a balti oroszok többsége – amely mindvégig inkább a közeli Leningrádhoz, mint Moszkvához igazodott – azonosulni tudott a lettek vágyával és egyetértett elégedetlenségükkel, amely a központi, nemzetek feletti nomenklatúrával szemben jelentkezett (LJUBA, S. 1993).

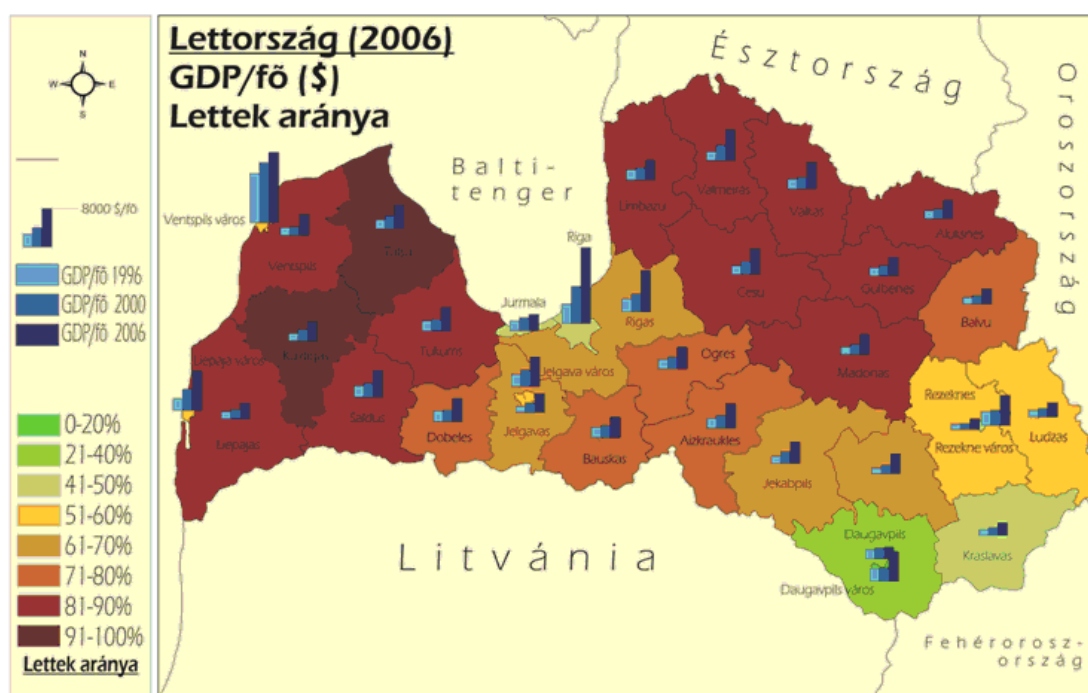
3.1 Gazdasági átalakulás

Lettország kiválása a Szovjetunióból nem volt zökkenőmentes, a fiatal állam ipari termelése 1992-re – a nyersanyag- és energiahiány, továbbá az orosz piacok elvesztése miatt – 35%-al visszaesett, az egész gazdaság csőd szélére került. Mialatt a rubel inflációja meghaladta az 1000%-ot (1993), a kereső lakosság közel 6%-a (80 000 ember) vált munkanélkülivé. A gazdaság csak 1993 után, az új pénz (lat) bevezetését követően kezdett talpra állni. Elkezdődött a kereskedelmi szektor és a mezőgazdaság privatizációja, a törvény értelmében külföldiek 99 évre bérelhettek földet Lettországban. A társadalom foglalkoztatási szerkezete azonban sokáig még annak ellenére is ipari jellegű maradt, hogy a csődeljárások és gyárbezárások elsősorban a túlméretezett ipari szférát érintették. 1993-ban a lakosság 16%-a a primer, 40%-a a szekunder, 44%-a a terciér szektorban dolgozott (RUDL J. 1999). A '90-es évek közepétől kezdődött el a lett gazdaság igazi fellendülése: a bruttó hazai össztermék értéke 2001-ben az 1995-ös szint 140%-a (EU-átlag 40,6%-a), 2006-ban pedig már 216%-a (EU-átlag 54%-a) volt! A foglalkoztatási szerkezet átértékelődését mutatja, hogy mi-

alatt a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása 9%-ról 4%-ra, az iparé pedig 30%-ról 21%-ra mérséklődött, addig a terciér szektoré 61%-ról 75%-ra emelkedett (Statistical Yearbook Of Latvia, ill. CIA World Factbook 2007).

A 13. ábrán az egyes országrészek eltérő fejlődési dinamikája követhető nyomon. Jól látható, hogy az elmúlt évtizedben kiéleződtek a regionális különbségek, köszönhetően a – hagyományosan erősebb gazdaságú – nyugati és főváros-közelbeli megyék átlagon felüli GDP-növekedésének. 2005-ben az országos GDP-átlag (jegybanksi árfolyamon 5 508 \$/fő) felét sem érték ezzel szemben a többségében szlávajkiak által lakott délkeleti megyék (Daugavpils: 2 338 \$/fő, Krāslavas: 2 507 \$/fő), de a minimális lett-többségű megyék sem „szerepeltek” sokkal jobban (pl. Ludzas: 2 833 \$/fő, Rēzeknes: 2 057 \$/fő).

13. ábra. A lett anyanyelvűek aránya (2006), ill. az egy főre jutó GDP (1996, 2000, 2006) megyénként

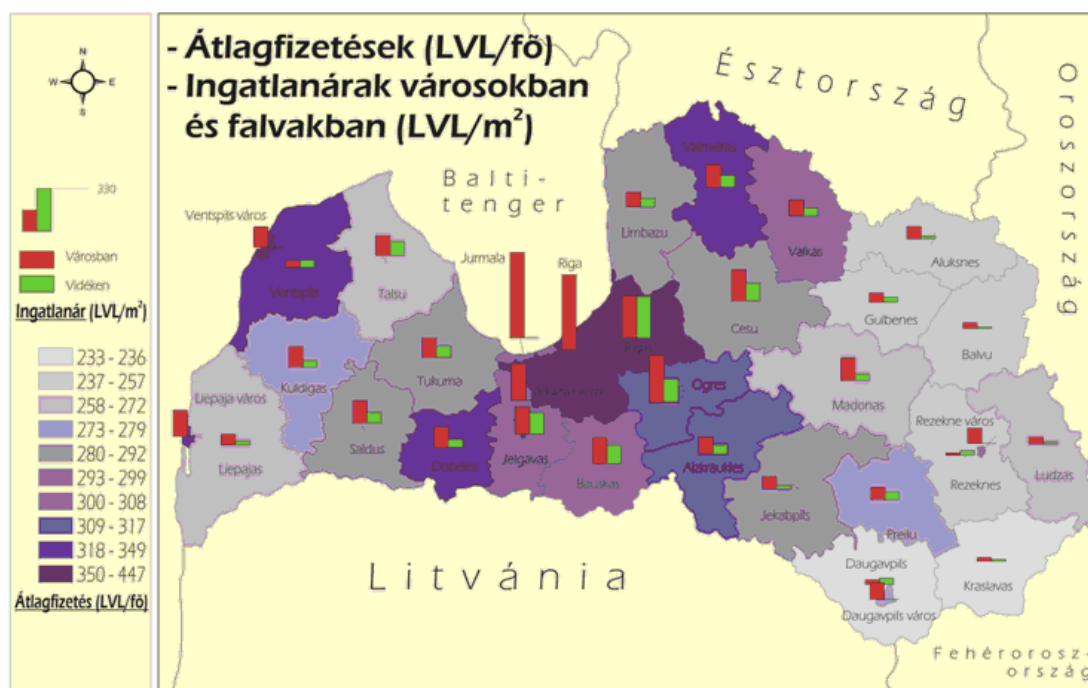

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

A 2006. évi átlagfizetéseket ábrázoló térkép is hasonló tanulságokkal szolgál (14. ábra). Magasan kiemelkedik Riga (447 LVL/fő) és Ventspils (398 LVL/fő), ahol az átlagos bérszínvonalak csaknem kétszeresen múlják felül a daugavpils-i, ill. krāslavas-i értékeket (236; 233 LVL/fő). A délkeleti

megyék Lettország hagyományosan legelmaradottabb körzetei, helyzetüket napjainkban tovább rontja elavult ipari struktúrájuk és a – jelentős részben szlávajkú – lakosságot sújtó munkanélküliség. 2002-ben az aktív keresőkhöz viszonyított munkanélküliségi ráta Latgale-ban 17% volt, az ország egyéb területein viszont csak átlagban 11,1% (2006-ban ugyanez: 10,8, ill. 6,3%). Az átlagosnál valamelyest tehetősebb megyék Riga körül patkószerűen helyezkednek el Valmeiras-tól Dobeles-ig. Az ingatlanárak közti különbségek hasonló törvényszerűségek szerint változnak: a dinamikusan fejlődő, modern ipari és kereskedelmi funkciókkal bíró főváros mellett kezd felértékelődni annak vonzáskörzete is.

14. ábra. Átlagos bérszínvonal ill. átlagos ingatlanárak megyénként (2006)

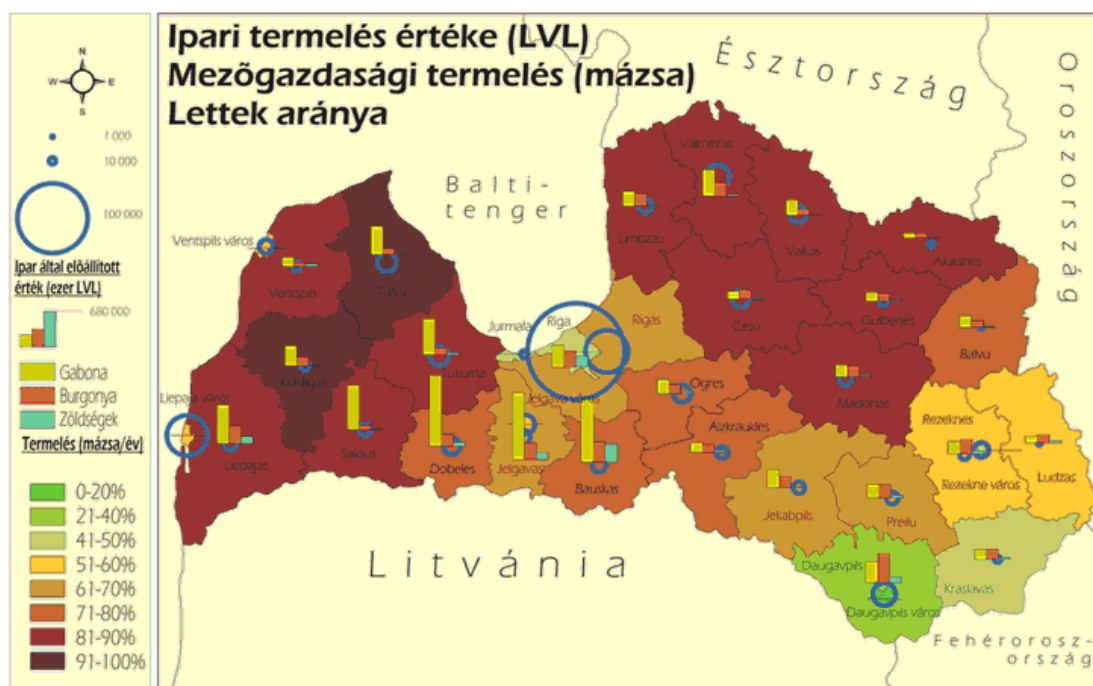

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

Lettország gazdasági struktúrája (legalábbis annak primer- és szekunder szektora) a 15. ábra alapján jól megragadható. Míg a legértékesebb termőföldek az állam déli, ill közép-nyugati megyéiben találhatóak, addig a fontosabb ipari gócek elszórtan helyezkednek el az államterületen. Vitathatatlan a főváros dominanciája, amely egymaga termeli ki az ország ipari teljesítményének több, mint felét (háztartási gépgyártás, vegyipar, élelmiszeripar stb.), de kezd felzárkózni hozzá agglomerációja és közvetlen vonzáskörzete is. Liepāja és Ventspils Lettország „ablakai” a külvilágra, előbbi jégmen-

tes kikötőjének, utóbbi a Barátság I. kőolajvezetéknek köszönheti töretlen fejlődését. Jelgava az ország mezőgazdasági körzetének centruma, ill. a Latvia mikrobusz gyártási központja, Daugavpils pedig – amellet, hogy a kiemelt vasúti csomópont – évtizedek óta a vegyipar fellegvára.

15. ábra. A lett anyanyelvűek aránya, ill. az ipari termelés értéke és néhány mezőgazdasági termény mennyisége megyénként (2006)

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

3.2 Általános demográfiai tendenciák

Az 1990. év nemcsak politikai és gazdasági rendszerváltozást hozott Lettország számára, hanem egy új demográfiai korszak kezdetét is jelentette. Ez volt ugyanis az utolsó olyan esztendő a második világháborút követően, amikor a születések száma meghaladta a halálozások számát (16. ábra). 1989 és 2000 között összesen 289 000, 2000 óta pedig további 96 000 fővel csökkent az ország lakosságszáma (7. ábra), amelyből 118 000, ill. 71 000 tudható be a természetes fogyás jelenségének. A születések számának drasztikus csökkenése 1997-ig tartott (a mélypontra csaknem fele annyi - 18 830 - gyermek született, mint 1990-ben), és csak az utóbbi 10 évben mutat ismét lassú

növekedést: a 7,7‰ 2006-ra 9,8‰-re emelkedett. A halálozási arányszám egy gyors felfutás után 1994-ben érte el csúcspontját (16,6‰), azóta 14‰-es átlag körül (évi 11-12 000 fő) ingadozik. A '90-es évek elejére - közepére jellemző katasztrofális demográfiai adatok jól tükrözik az ország gazdasági és politikai bizonytalanságát.

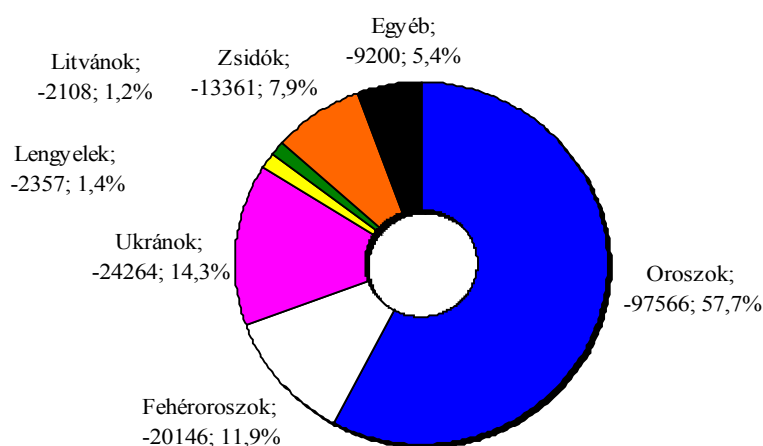
16. ábra. 1000 lakosra jutó születések és halálozások száma (1960-2006)

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia

Az ország lélekszámának markáns csökkenéséhez tehát a hatalmas tömegeket megmozgató kivándorlási hullám is hozzájárult, melynek következtében 1990 és 2006 között összesen 238 000-en hagyták el az államot (17. ábra), 2/3 részük közvetlenül a rendszerváltás utáni 1-2 éven belül.

17. ábra. A kivándorlók etnikai összetétele (1990-2006)

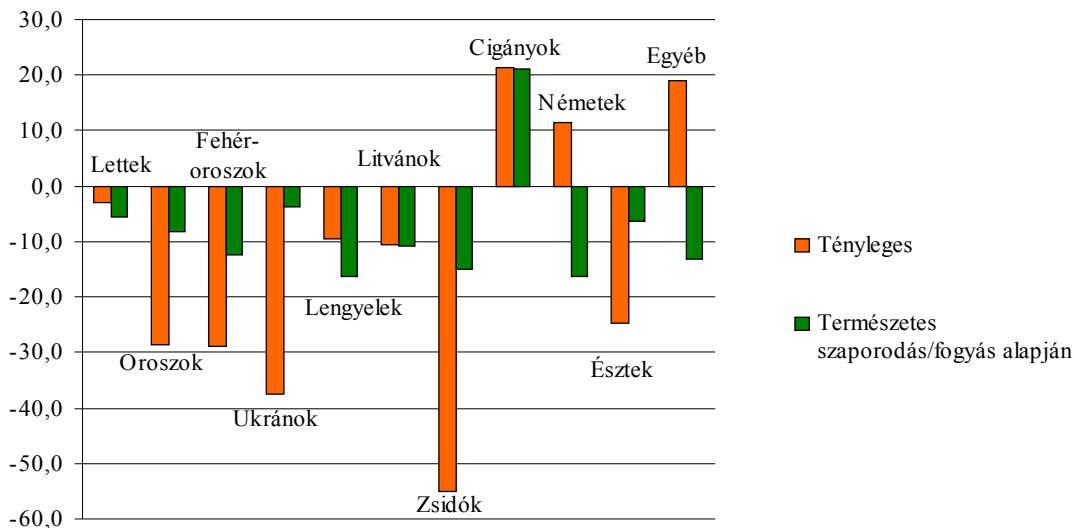

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

3.3. Lettország etnikai földrajza

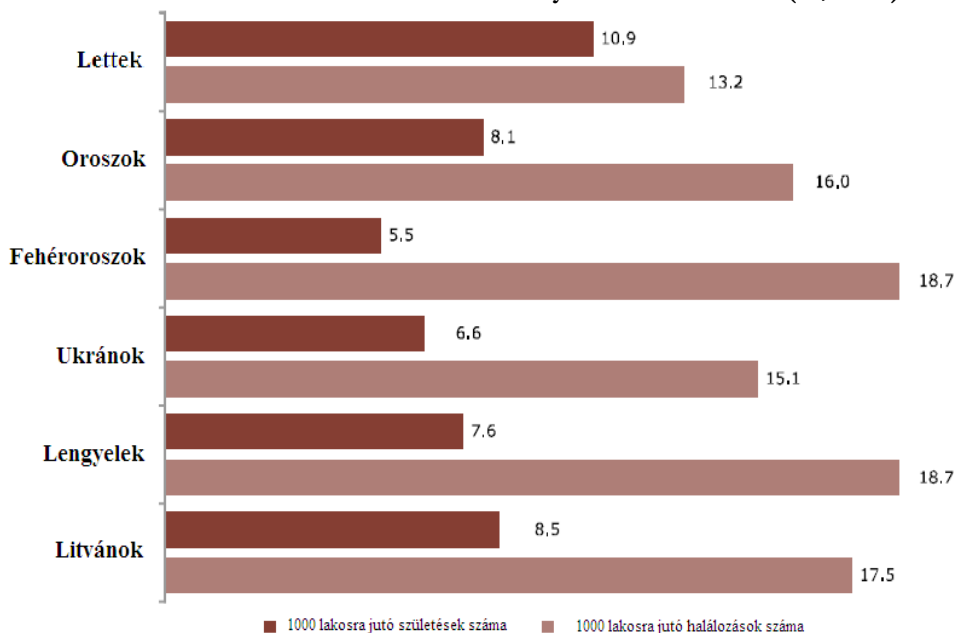
A természetes fogyás folyamata – a cigányságot kivéve – 1989 óta Lettország minden etnikumára jellemző (18. ábra). (A diagram narancssárga és zöld oszlopai közti különbség a migrációs folyamatokat szimbolizálja.) A nagyobb népcsoportok közül kiemelkedik a lengyelek és fehéroroszek igen magas halálozási (2006: 18,7‰) és rendkívül alacsony születési arányszáma (előbbieknél 7,6‰, utóbbiaknál 5,5‰). Az ország kisebbségeinek további csökkenését eredményezi a litvánok évi 9, az ukránok 7,5 és az oroszok 7,9‰-es természetes fogyása, mialatt a lettek „csak” 2,3‰-es negatívumot könyvelhetnek el (19. ábra).

18. ábra. Lettország nemzetiségeinek 1989-hez viszonyított arányváltozása (% , 2006)

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

19. ábra. Születések és halálozások aránya etnikumonként (% , 2006)

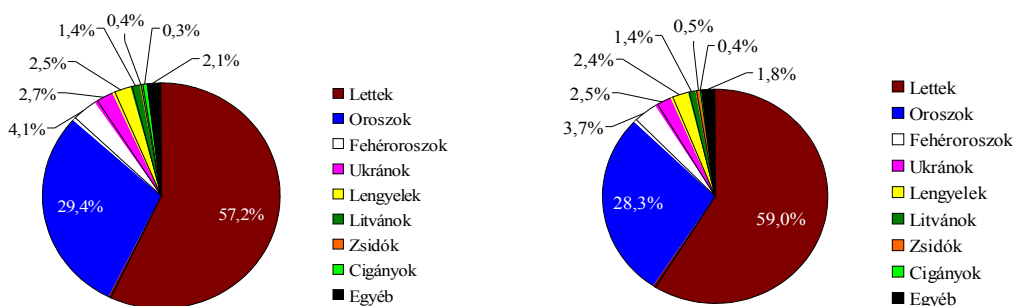

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia

Míndez szorosan összefügg a népességszám-változás másik meghatározó elemével, a migrációval, amely módosította a társadalom korcsoport szerinti összetételét is. Míg 1989-ben a 22-24 éves korosztálynak csak 43%-át alkották a lett anyanyelvűek, addig 2000-re (természetesen már a 33-35 éveseket vizsgálva) ez az érték 53,4%-ra változott. A migrációs folyamatok törvényszerűségéhez tartozik ugyanis az a tendencia, hogy leggyakrabban a fiatal, mobilis korosztály tagjai mozdulnak el a térben. Lettország emigránsainak döntő többsége középkorú férfi volt, akik közül sokan az ipari leépítések miatt váltak munkanélkülivé. (Mivel ezek családjai, gyermekei is elhagyták az államot, nem meglepő a fiatalabb korcsoportok térvesztése sem.)

Az utolsó hivatalos népesség-összeírás (2000) 2 377 383 főben határozta meg Lettország lakosainak számát; ez csaknem 290 000-el volt kevesebb, mint a '89-es érték. Az etnikai struktúra a különböző népcsoportok eltérő ütemű természetes fogyásának, ill. a nagyszámú kivándorlónak köszönhetően jelentősen módosult (20. ábra). A törzsnemzethez tartozók aránya – bár tényleges létszámuk 17 000-el csökkent – az eltelt 10 év alatt 52%-ról 57,2%-ra emelkedett, mialatt a markáns kisebbségek szinte mindegyike térvesztést könyvelhetett el. Legkomolyabb visszaesés az emigrációs bázis 58%-át kitevő orosz kolóniánál jelentkezett, lélekszámuk 202 000-el, arányuk 4,6%-al csökkent. A fehéroroszkok 22 000, az ukránok 28 000 fővel voltak kevesebben; a társadalom egyetlen gyarapodó közössége az 1160-as pozitívummal „záró”, 8 000 fős cigányság volt.

20. ábra. Lettország nemzetiségi összetétele 2000-ben 21. ábra. Lettország nemzetiségi összetétele 2007-ben

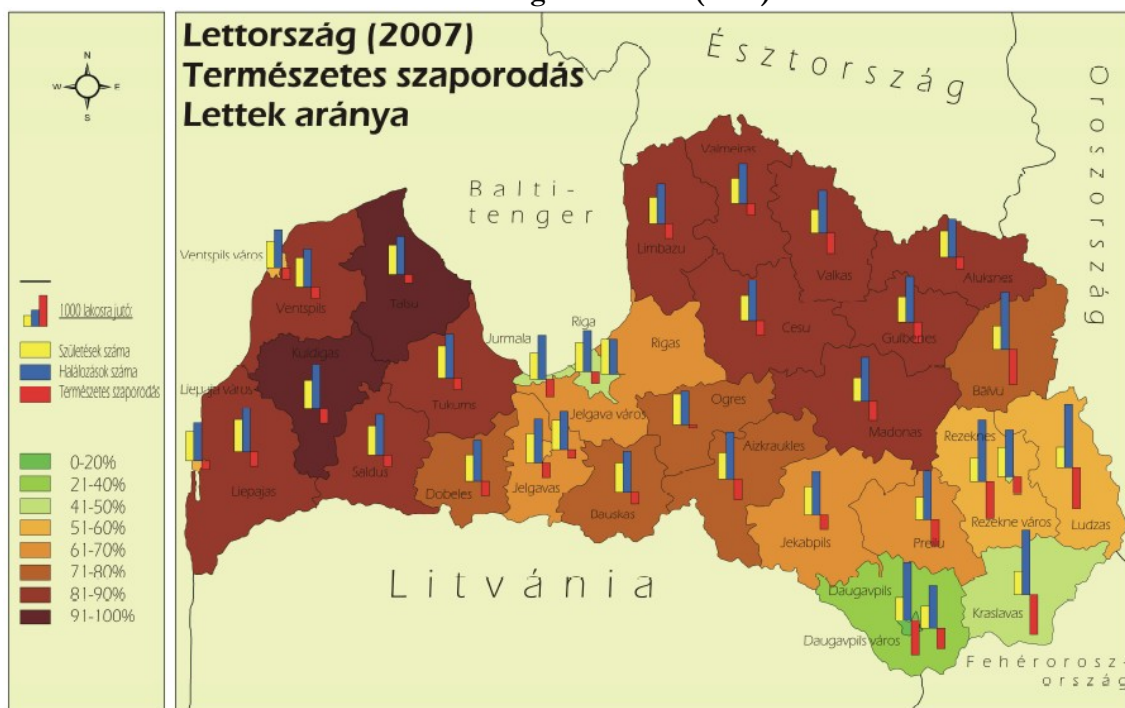

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

Hasonló eredményt mutat az öregedési index megyék szerinti lebontása is, amely a 100 gyermekkorúra (<15 év) jutó idősök (65 < év) arányát hasonlítja össze (23. ábra). A 10 legrosszabb értékkel (146-176) jellemezhető megye (vagy megyei jogú város) közül 7 szintén a délkeleti Latgale-ban található, csak Valkas, ill. Jūrmala és Riga városa „lóg ki” a sorból. Utóbbi szereplése első ránézésre ellentmondásosnak tűnhet, hiszen míg a fővárosban relatíve sok gyermek születik (az 1000 lakosra jutó születések száma: 10,3 - ezzel a 33 közigazgatási egység közül Riga a 6. helyen áll), addig a 15 éven aluliak aránya meglepően alacsony (12,2% - a második legkevesebb egész Lettországban)! A jelenségre a belföldi migráció adja meg a választ, hiszen a szuburbanizáció keretében 1995 és 2006 között mintegy 49 000-en hagyták el a fővárost, és települtek a rigai agglomeráció távolabbi pontjaira.

23. ábra. Öregedési index (2007)

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

Az etnikai összetétel hosszú távú módosulását eredményezi az asszimiláció jelensége is, amely talán a kevert házasságok egyre nagyobb számával fogható meg legjobban. (A vegyes házasságból született gyermekek többsége rendszerint lett identitású lesz.) 1989-ben a lett anyanyelvűek

18%-a, 2006-ban pedig 20-21%-a kötött vegyes házasságot. Ugyanezen érték ezzel szemben az oroszoknál 37%-ról 43%-ra, a fehéroroszoknál 86%-ról 94%-ra, az ukránoknál 87%-ról 95%-ra, a lengyelekénél 89%-ról 90%-ra, a litvánoknál 89%-ról 93%-ra, a zsidóknál pedig 55%-ról 100%-ra nőtt!

Az etnikumok területi elhelyezkedése napjainkban jobbára az 1989-es állapotokat tükrözi (24. ábra), de az eltelt 18 év alatt a lettek arányszáma minden megyében nőtt. Az államterület fele etnikailag viszonylag homogénnek tekinthető a kisebbségek max. 20%-os részarányával, ám ezek pont a legritkábban lakott körzetek (pl. Ventspils: 5,5 fő/km², Aluksnes 11 fő/km²). Jellemző adat, hogy míg a lettek a nagyvárosok népességének csupán 43%-át alkotják, addig „vidéken” 4-ből 3-an lett identitásúak. Bár a kisebbségek összesített aránya a 33 közigazgatási egység közül csak 5-ben haladja meg az 50%-ot és további 11-ben a 25%-ot, az eltérő népsűrűségi értékek miatt az ország lakosságának mégis 41%-át alkotják. Az orosz anyanyelvűek (645 000 fő) 11 megyében vagy nagyvárosban adják a népesség legalább egynegyedét; legmagasabb arányban Daugavpils és Rēzekne városokban (53, ill. 49%), valamint Rigában (42%) képviseltetik magukat. Míg a beloruszok (85 000 fő) az előbb említetteken kívül Krāslavas-ban (16%) és Jelgavas-ban (ill. annak központjában: 6-6%) is túllépik az 5%-os „küszöböt”, az ukránok (57 000 fő) csupán Liepāja városában érik ezt el. Ők alkotják egyébként a legurbánusabb etnikumot: több, mint 60%-uk a 7 megyei jogú városban tömörül. A lengyelek (54 000 fő) klasszikusan Latgale lakói: Daugavpils városában pl. 15, az azonos nevű megyében pedig 12%-al vannak jelen. A legnagyobb számú litván közösség Rigában koncentrálódik (6 300 fő), de többségük továbbra is anyaországuk határa mentén él, ahol mindenütt erős – 5-7%-os kisebbséget – alkotnak. A 722 000-es Riga hárompólusú várossá vált, ahol a lettek (305 000 fő) és oroszok (304 000 fő) száma közel egyenlő, a többi etnikum pedig együttesen 15,6%-os, markáns tömböt alkot.

24. ábra. Lettország nemzetiségi összetétele megyénként (2007)

Forrás: Central Statistical Bureau of Latvia nyomán szerk. NÉMETH Á.

4. NEMZETISÉGI PROBLÉMÁK

4.1. Az „orosz kérdés”...

4.1.1. ...orosz perspektívából

Egy 1992-ben készült közvélemény-kutatás kimutatta, hogy a balti oroszok, ukránok, beloruszok jobban ragaszkodtak „új” otthonukhoz, mint korábban a „helyiek” gondolták volna. A megkérdezettek 55%-a ugyanis azt válaszolta, hogy semmilyen körülmények között nem hajlandó el-

hagyni Lettországot, mivel egész életét ott élte le, és családja, otthona, munkája már teljesen oda kapcsolja. Míg 26% bizonytalan választ adott, csupán 19%-uk érvelt határozottan a kivándorlás szükségessége mellett. Ez az erős kötődés elsősorban abból adódik, hogy 1989-re a lengyelek 66, az oroszok 55 a zsidók 53, a litvánok 36, a fehéroroszkok 31 és az ukránok 19%-a már Lettországban látta meg a napvilágot és azt is tekintette hazájának (IWASKIW, W. R. 1995). Az emigráció így elsősorban azokat a szlávajkúakat érintette (együttesen az összes kivándorló 84%-át alkották), akik nem tudtak, vagy nem akartak megfelelni a szuverén Lettország elvárásainak

Az – ugyanezen a kérdéskört egészen más perspektívából szemlélő – orosz szerzők munkái azonban teljesen más megvilágításba helyezik a függetlenné vált Lettország nemzetiségi – migrációs problémáit. Ami az egyik oldalon jogos történelmi revánsnak tűnt, orosz szemszögből nézve az észszerű határokat túllépő nemzeti protekcionizmust jelentette. Arról volt szó ugyanis, hogy a Szovjetunióval való kapcsolatokat elsőként megszakító balti köztársaságok az állampolgársági és nyelvhasználati kérdéseket tekintve egyoldalúan megsértették az Oroszországgal 1991 januárjában kötött megállapodásokat.

Az új alkotmány ugyanis - a nemzetiségek anyanyelvi oktatásával egyáltalán nem törődve - a lettet nyilvánította végül az egyetlen hivatalos nyelvvé. A politikai fejlődés e *korai szakaszában (1991 – 1993)* a három balti állam közül Lettország hozta a legszigorúbb állampolgársági törvényt, amely legalább 16 év helyben lakást és a lett nyelv ismeretét tette szükségessé. Feltétel volt továbbá a hűségkü letétele a lett alkotmányra és kötelezettségvállalás az ország fegyveres megvédésére, ha szükséges. Az emigráció legfőbb bázisát tehát azok a – főként konzervatív pravoszláv vallású – oroszok, ukránok, fehéroroszkok alkották, akik számára ezen kritériumok elfogadhatatlanok voltak. A törvény célja egyértelmű volt: megállítani és visszafordítani a korábban Moszkva által koordinált russzifikációs folyamatot, amely az állam heterogenizációjához vezetett. Az országban élő kisebbségek tagjai közül így első körben csak azok kapták meg a lett állampolgárságot, akik bizonyíthatóan már a II. világháború előtt Lettországban éltek (ill. ezek leszármazottai) és soha nem voltak tagjai a szovjet biztonsági vagy fegyveres erőknél. Mivel a párttörvény értelmében csak állampolgárok szerveződhetnek, az első, 1993-ban megtartott választásokon nem vehetett részt a teljes lakosság 30%-a (MORRIS, H. M. 2004). Még két évvel később is „állampolgárság nélküli” státuszba volt sorolva a lettországi oroszok 62, az ukránok 94, a fehéroroszkok 81, a litvánok 80, a lengyelek 39, az egyéb lakosságnak pedig 64%-a! Ez a helyzet nem csupán a (parlamenti és helyi) választás és választhatóság jogát vonta meg tőlük, az élet egyéb területein is komoly hátrányt jelentett. (A földtulajdon-birtoklástól kezdve egészen addig, hogy bizonyos állások és tisztségek betöltése – pl. jegyzők, ügyvédek, jogi asszisztensek – egyenesen lehetlenné vált számukra. Kellemetlenséget jelent továbbá a vízum-

kötelesség is, amely a Nyugat-európai országok (Dánia kivételével) mindegyikébe szükséges. Nincs probléma ezzel szemben az Oroszországba történő utazásukkor, és a 2006-ig kötelező jellegű sorakatonaság sem vonatkozott rájuk (MUIŻNIEKS, N. 1995).

A *konszolidáció időszakában (1993 – 1997)* került sor először az állampolgári törvény módosítására. Bár az észt minta alapján öt évre mérsékeltek az államterületen élés szükségességét, és semmissé nyilvánították azt a korábbi tervezetet, amely 2000 fő/évben határozta volna meg a befogadási kvótát, Ulmanis elnök kijelentette, hogy Lettország továbbra sem kíván az összes „betelepültnek” állampolgári jogokat adni.

A törvények liberalizációja felé történő – korábban elfogadhatatlannak tartott – lassú elmozdulás akkor kezdődött el, amikor kiderült: a kirekesztő politika ára az EU-tárgyalások megszakadása lehet (*1997 utáni liberalizációs időszak*). Főként az új elnök, Vaira Vike-Freiberga 1999-es megválasztását követően eszközöltek e téren változtatásokat. Habár a kifejezetten szigorú nyelvtörvény továbbra is tartalmaz korlátozásokat a nem állampolgárok foglalkoztatását illetően, egyre szélesebb azon munkakörök listája, amit már ők is betölthetnek. (MORRIS, H. M. 2004). Egyre szélesedik az állampolgársággal rendelkezők bázisa is: 2003-ban a teljes lakosság 78%-a, 2007-ben pedig már 83%-a rendelkezett a fent említett papírokkal. Ez a tendencia azonban nem elsősorban a bürokratikus eljárás könnyebbé válására utal (hiszen 392 000 lakos számára az állampolgársági státusz továbbra is csak álom maradt), hanem a Lettországban született gyermekekre; ők automatikusan megkapják a lett állampolgárságot.

Különösen érzékeny pontot jelent továbbá a nyelvhasználati kérdés is. 2001-ben lépett hatályba az a szabályozás, amely a nem latin írásmódot használó kisebbségek tagjait megfosztja attól a lehetőségtől, hogy a hivatalos dokumentumokat cirill betűkkel tölthessék ki. Ugyanez vonatkozik a magánvállalkozások és civil szervezetek ügyintézésére is. Az állami hatóságok számára megtiltották egyúttal azt is, hogy - a sürgősségi eseteket kivéve - a letten kívül bármilyen más nyelven megfogalmazott írásos beadványt elfogadjanak. Az oroszok sérelmezik továbbá, hogy habár a törvény megköveteli a lett nyelv magas szintű ismeretét az állami szektorban (és néhány munkakör tekintetében a magánszektorban is), az állam nem biztosítja a feltétel teljesítéséhez szükséges mértékű nyelvoktatást.

Az oroszok, ukránok, beloruszok kikérik maguknak azt is, hogy a baltiak „megszállóknak”, vagy egyszerűen a „gyilkosok leszármazottainak” titulálják őket. Többségük ugyanis már Lettország szülőtte, így sokkal erősebben kötődik a balti államhoz, mint anyaországához. Az oroszok másik csoportja ezzel szemben a lett nacionalizmus ellenpólusát képviseli: ők úgy tartják, hogy Lettország – amely a Szovjetunióknak köszönheti felemelkedését – továbbra is csak az ideiglenesen szétcsúszott Orosz Birodalom nyugati kapuja. Ők azok, akik nem hajlandók beletörődni, hogy hirtelen kisebbséggé váltak egy apró országban, mikor azelőtt egy nagyhatalom többségéhez tartoztak.

4.1.2. ...lett perspektívából

Szociológiai felmérések sora mutatta már ki: a lettek többsége egyáltalán nem tartja diszkriminatívnak a törvényi szabályozást, sőt mi több: kifejezetten bosszantja őket az orosz kisebbség nyelvhasználatával és állampolgársággal kapcsolatos „cirkusza”. Véleményük szerint minden lettországi lakos előtt ugyanolyan érvényesülési lehetőségek állnak, „egyszerűen csak meg kell tanulni a többségi nyelvet”, ami (lévén Lettországról van szó) szerintük egyáltalán nem nagy kérdés. Jellemző, hogy a „legyen-e az orosz a második hivatalos államnyelv?” kérdésre a lett válaszadók 81%-a mereven elutasító választ adott, míg az oroszok 87%-a támogatta a felvetést. Míg az orosz kisebbség a nyelvhasználat korlátozása miatt tiltakozik, a baltiak arra panaszkodnak, hogy saját hazájukban sok esetben semmire sem mennek az anyanyelvükkel. Mivel a szocialista érában mindenki számára kötelező volt oroszul tanulni, nem meglepő, hogy a felmérés során megkérdezett lettek 73%-a „többé-kevésbé jó” orosz nyelvtudásról számolt be. Annál megdöbbenőbb viszont, hogy a keleti-szláv válaszadók mindössze 47%-a nyilatkozott hasonló mélységű balti nyelvismeretről, ill. hogy minden tizedik orosz, fehérorosz vagy ukrán egyáltalán nem tud lettül (ZEPA, B. ET AL. 2005)! Az általános tapasztalat ezért az, hogy az alkotmány hiába ragaszkodik foggal-körömmel a balti nyelv dominanciájához, a nemzetiségek közti érintkezésben a mai napig gyakrabban használják az oroszot; különösen Rígában, ahol a Lettországbán élő „lettül nem tudók” fele él (ERNSTSONE, V. - JOMA, D. 2005).

A baltiak által előszeretettel használt „mentalitásbeli különbségek” (és ehhez hasonló fogalmak) igen nehezen mérhető és számszerűsíthető kifejezések. Érdekes viszont, hogy mindkét etnikai csoport felfigyelt a „kulturális szakadékra”: a megkérdezett lettek mindössze 13%-a, az oroszoknak pedig csak 19%-a mondta azt, hogy semmilyen különbséget nem vél felfedezni a helyiek és az egykori bevándorlók átlagos életvitelében, gondolkodásmódjában. Azonban míg az oroszok ezt egyáltalán nem tekintik súlyos problémának, a lettek igen tekintélyes hányada épp ebben látja kulturális közeledés gátját. (A lettek 42%-a szerint az eltérő habitusú bevándorlók még hosszú évek után sem képesek normálisan beilleszkedni a társadalomba – az oroszok 15%-a gondolja ugyanezt – ZEPA, B. ET AL. 2005.)

Egy másik kutatás kimutatta azt is, hogy a két kultúrkör médiája élesen elkülönül egymástól. Lettországbán ugyanis két, egymással alig érintkező információs tér létezik, melyek közül az orosz nyelvű média sokkal inkább az oroszországi események és az orosz érdekek felé orientálódik. Ráadásul azokban a kérdésekben, amelyek az ország minden lakosát érintik, a lett, illetve az orosz nyelvű újságok, televízió- és rádióadások gyakran teljesen ellentétes álláspontot képviselnek. Sok olyan vélemény látott már napvilágot, amely kifejezetten a médiumokat teszi felelőssé a nyelvi konfliktu-

sok időnkénti fellángolásáért. A felmérés rámutatott továbbá arra is, hogy az orosz lakosság negyede a lett nyelvű médiát ritkán vagy egyáltalán nem veszi igénybe, és ugyanez igaz fordítva is (LACZHÁZI A. 2005).

Történelmi törvényszerűségnek tűnik, hogy ha egy „alacsonyabb kulturális szintet” képviselő, ám nagyobb erővel rendelkező birodalom tart megszállva egy nála kisebb, de „nyugatiasabb, fejlettebb” népet, akkor utóbbiban kialakul egyfajta kulturális fölény-érzet, ami gyakran a nemzeti identitás részévé válik. Így történt ez pl. Székelyföldön, vagy Finnországban, és hasonló folyamat játszódott le a Baltikumban is. A lettek, akik sokak szerint (talán éppen ezért) a világ egyik legegységesebb nemzetét alkotják, nem tudják elfelejteni, és nem akarják megbocsátani a szovjet elnyomás kegyetlenségeit. A lettek többségének a mindennapi életben nem jelent problémát az oroszokkal való érintkezés, de ha a szovjet idők tömeges bevándorlása során betelepült kisebbségekre – mint népcsoportokra – tekintenek, esetenként automatikus ellenszenvet éreznek. Számukra az orosz kisebbség a szovjet megszállás öröksége éppúgy, mint az elhagyott gyártelepek és katonai bázisok. Hangsúlyozzák, hogy ők mindvégig a Nyugathoz tartozónak tudták magukat, és tudatosan próbálták a legteljesebb mértékben elkerülni az orosz gondolkodásmód és mentalitás átvételét. Ennek megfelelően – a gyakorta kétségkívül alacsonyan kvalifikált („munkás”) – szláv kisebbséget lenézik, idegen testnek tekintik, s úgy is kezelik (KURTH, J. 1999).

4.2. EU- és NATO-csatlakozás

Nem csillapodtak az etnikai súrlódások 2004, az EU-csatlakozás óta sem, holott az Unió kiemelt kérdésként kezeli az ügyet. Mivel – megfogalmazásuk szerint – minden kisebbséggel kapcsolatos feszültség közvetlen veszélyt jelent Európa békéjére, különböző projektekkal (pl. az ún. Balladur Tervvel) igyekeznek támogatni a rasszizmus, ill. xenofóbia visszaszorítását, továbbá pénzügyi támogatással járulnak hozzá az oroszok nyelvtanulásához. Az Európai Unió keleti bővítésénél jóval komolyabb diplomáciai feszültséget eredményezett ezzel szemben a balti államok – ugyancsak 2004-es – NATO-csatlakozása. Míg Moszkva ezen országok katonai semlegességét követelte – ahogy az Finnország esetében is megvalósult –, a lettek a mielőbbi csatlakozást sürgették. Féltek ugyanis attól, hogy Oroszország precedensnek tekinteni az 1999-es koszovói NATO-beavatkozást, és a térségre támad az ott élő oroszok jogainak védelme érdekében. (ARNSWALD, S.) Katonai intervencióra végül nem került sor, de a két ország – amúgy sem túl baráti – külpolitikai kapcsolata tovább romlott, a diplomáciai közeledés lehetsége pedig igencsak messzire sodródott.

5. Összefoglalás

Összefoglalva megállapítható, hogy Lettország nemzetiségei között napjainkra talán oldódott valamelyest a feszültség, de az ellenséges viszony még az élet számos területén tetten érhető. A mindkét részről fennálló ellenséges érzelmek, az eltérő karakterek, a mentalitásbeli különbségek továbbra is sok feszültséget okoznak a demokratikus fejlődésben. Az oroszok a diszkrimináció ellenére is maradnak, és inkább élnek másodrendű polgárként az erős gazdaságú balti államban, mint elsőrendűként a (még) elmaradottabb Oroszországban. A „lett Lettországra” vágyó baltiak – akiknek az elmúlt évszázadokban mindössze 19 esztendőnyi függetlenség jutott – viszont a nehezen megszerzett szabadságukat semmi pénzért nem tennék kockára. Ezzel magyarázható a kompromisszumokra egyelőre alig hajlandó lett állam szigorú magatartása a kisebbségekkel szemben. Egyesek szerint az idő múlása önmagában is megoldást kínál a konfliktusra, hiszen a szlávajkúak nagy része előbb-utóbb integrálódik majd – már állampolgárként – a nemzeti többségbe. Nem szabad azonban szem elől téveszteni azt a tényt, hogy a Balti-térség két fő civilizáció (a nyugati és az ortodox) kontaktzónáját alkotja éppúgy, mint Erdély, vagy éppen a kelet-lengyel, ill. a szerb-horvát határ. Samuel P. Huntington a XXI. század legnagyobb kihívásának a különböző civilizációk közti súrlódások megfelelő kezelését tartja, ezért – mint potenciális összeütközési felület – a Baltikumra is felhívja a figyelmet (S. P. HUNTINGTON 2006). A függetlenség kivívása után Észtország, Lettország és Litvánia geopolitikai szerepe hirtelen felértékelődött a „Nyugat” számára (nem véletlen a NATO-csatlakozás), amely – mint oly sokszor – itt is szembetalálta magát Oroszországgal. A nemzetközi aktuálpolitikai helyzet elfogadása ellenére néha úgy tűnik, az esetenként igen arrogáns moszkvai külpolitika továbbra is orosz érdekszférának tekinti a Baltikumot, így Lettországot is. Csak a rigai és moszkvai álláspontok közeledése hozhat enyhülést, ill. mindenki számára elfogadható, kompromisszumos megoldást.

6. FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARNSWALD, S.: *EU enlargement and the Baltic states – The incremental making of new members*. Ulkopoliittinen Instituti & Institut für Europäische Politik 265 p.
- BOJTÁR E. 1989: *Európa megrablása*. Szabad Tér Kiadó, pp. 7-10.

- BUCHHOFER, E. 1999: *Die polnische Minderheit in Lituanen*. Geogr. Rundschau 51, pp. 168-173.
- DREIFELDS, J. 1980: *Immigration and Ethnicity in Latvia*. Journal of Soviet Nationalities, vol. 1,4, pp. 34-51
- EKMANIS, R. 1978: *Latvian Literature Under the Soviets*. Belmont, Mass., p. 83.
- ERNSTSONE, V. - JOMA, D. 2005: *Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums*. Rīga, Valsts valodas aģentūra, 51 p.
- GRAUDINŠ, M. 1992: *Peckoloniālais Autoritarisms: Etniskās Attiecības, Ekonomika un Parlamentāras Demokrātijas Bojājuma Latvija 1918-1934*. Atmoda, pp. 19-22.
- HOYER, S. ET AL. 1993: *Towards a Civic Society – The Baltic Media's Long Road to Freedom. Perspectives on History, Ethnicity and Journalism*; Nota Baltica, Tartu
- HUNTINGTON, S. P. 2006: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*; Európa Könyvkiadó, Bp, pp. 13-116.
- IWASKIW, W. R. 1995: *Latvia – A Country Study*. Washington, GPO for the Library of Congress
- KAPRONCZAY K. 1991: *Szüntelen harc – A Baltikum rövid története*. Budapesti Ismeretterjesztő Társulat, Bp., pp. 59-78.
- KING, G. J. 1965: *Economic Policies in Occupied Latvia*. Tacoma, Wash., pp. 87-89. (Latvju enciklopédiája; Stockholm, 1950-51, II. k.; pp. 1317-1318 alapján); ill. EKMANIS, R. 1978: *Latvian Literature Under the Soviets*. Belmont, Mass.; MYLLYNIEMI, S 1973: *Die Neuordnung der baltischen Lander 1941-1944*. Helsinki, pp. 254-255, p. 276.
- KIRBY, D. 1995: *The Baltic World 1772-1993. Europe's Northern Periphery in the Age of Change*. London, Longman
- KOC SIS K.: *Etnikai földrajz*. In: TÓTH J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó, Bp.-Pécs, pp. 313-335.
- KREICBERGS, H. - KRAS TINS J. 1989: *Komunistiskais Genocids Latvijas Kulturvide*. In: SNEIDERE, I. et. al. 1992: *Komunistika Totalitarisma un Genocida Prakse Latvija*; Riga, Zinatne
- KURTH, J. 1999: *The Baltics: Between Russia and the West (A balti államok: Oroszország és a Nyugat között)*; Current History, 10. no. 334-33. p., In: Kisebbségkutatás, 2000. (9. évf.) 2. sz.
- LACZHÁZI A. 2005: *A hivatalos és a „kisebbségi” nyelv Lettországban*. Kisebbségkutatás, 4. sz.

http://epa.oszk.hu/00400/00462/00028/cikk_nyomtas6f94.html

- LAGZI G. 2006: *SS-Latvia – Hősök vagy árulók*. Terra Recognita, Közép-európai civil külpolitikai kezdeményezés

http://tra.hu/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=66

- LJUBA, S. 1993: *Orosz „Trianon” – Határon túlra került oroszok*. Regio – Kisebbség, politika, társadalom, 1993. (4. évf.) 2. sz.
- MORRIS, H. M. 2004: *President, Party and Nationality Policy in Latvia, 1991–1999*. Europe - Asia Studies, 56. vol. 2004. 4. no. pp. 543–569, In: Kisebbségkutatás, 2005. 4. sz.

http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2005_04/cikk_nyomtas.php?id=1000

- MUIŽNIEKS, N. 2006: *Government Policy and the Russian Minority*. In: MUIŽNIEKS, N. (szerk.) 2006: *Lavian – Russian Relations: Domestic and International Dimensions*. LU Akadēmiskais apgāds, Riga, pp. 11-21
- MUIŽNIEKS, N. ET. AL. 1995: *Latvia Human Development Report*. Riga, UNDP
- PABRIKS, A. – PURS, A. 2002: *Latvia*. In: SMITH, D. J. - PABRIKS, A. - PURS, A. - LANE, T. 2002: *The Baltic States*; Routledge - Taylor and Francis Group, London
- PABRIKS, A. 2003: *In Defiance of Fate – Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector in Latvia*. Part of UNRISD Project on Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector
- PROBÁLD F. 2002: *Európa regionális földrajza*. ELTE, Eötvös Kiadó, Bp., pp. 559-568.
- RAUCH, G. V. - MISIUNAS, R. J. - TAAGEPERA, R. 1994: *A balti államok története. Osiris-századvég-2000*, Bp. 467 p.
- RUDL J. 1999: *A Szovjetunió utódállamainak földrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs, pp. 9-13, pp. 207-213.
- SCHROEDER, G. J. 1990: *Nationalities and the Soviet Economy*. In: HAJDA, M. - BEISSINGER, M. (eds.): *The Nationalities Factor in Soviet Politics and Society*. Oxford, Westview Press, 51. p.
- STRODS, H. 1992: *Genocīda Galvenās Formas un Mērķi Latvijā 1940-1985*. In: ŠNEIDERĒ, I. ET. AL.: *Komunistiskā terora un Genocīda Prakse Latvijā*. Zinātne, Riga
- TRJOSNYIKOV, A. F. (szerk.) 1988: *Geograficeszkij enciklopediceszkij szlovar*. Moszkva, Szovj. Enciklopedyija

- URDZE, A. 1991: *Die Rückkehr des Baltikums nach Europa*. In: Die Sowietunion im Umbruch, Bundeszentrale für politische Bildung; Berliner Freiheit, Bonn, pp. 63-68.
- VIKSNINS, G. J. 1986: *The Latvian Economy: Performance and Prospects*. In: KALNIS, I. (ed.): Conference on Security and Cooperation in Europe Follow-up Meeting in Vienna; USA: World Federation of Free Latvians, p. 123.
- ZĒPA, B. ET AL. 2005: *Etnopolitical Tension in Latvia: Looking for the Conflict Solution*. Baltic Institute of Social Sciences, Rīga, 81 p.
- CIA World Factbook
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html>
- LATVIJAS STATISTIKAS GADAGRAMATA (Statistical Yearbook Of Latvia) 2007; Central Statistical Bureau of Latvia; Riga